

ՍՈՒՐԵՆ ՔՈՒԱՆՁՅԱՆ

ՀԱՄԱՌՈՏ ՑՈՒՑԱԿ ՀԱՅԵՐԵՆ ՁԵՌԱԳՐԱՑ ԳԵՌԼԱ
ՀԱՅԱՔԱՂԱՔԻ¹

Սյս համառոտ ձեռագրացուցակը հիմնականում կազմվել է Ռումինիայի Սոցիալիստական Հանրապետության Տրանսիլվանիայի նահանգի Գեռլա հայաբազաբը կատարած մեր երկրորդ այցելության ժամանակ՝ 1960 թ. դեկտեմբերի 18—21-ին:

Ձեռագրացուցակում ներկայացված են յուրաքանչյուր ձեռագրի արտաքին համառոտ նկարագրությունը և այդ ձեռագրերում եղած բոլոր հիշատակարաններն ու հիշատակագրությունները:

Ձեռագրերի մեր համարակալումը պայմանական է. առաջնորդվել ենք ձեռագրերի ընդօրինակման ժամանակագրական հաջորդականությամբ. փակագծերում գտնվող համարներն արձանագրված են ձեռագրերին փակցված պիտակների վրա, և, հավանաբար, Գեռլայի Ս. Երրորդություն մայր տաճարի մատենադարանի հին համարներն են: Մենք չկարողացանք այդ հին համարները դասավորման համար հիմք ընդունել, որովհետև նրանց միջից շատ պակասներ կային:

Ժամանակի սղության պատճառով չենք կարողացել բոլոր ձեռագրերի թերթերը հաշվել և կամ նրանց բովանդակությունը նկարագրել, ուստի և բերված հիշատակարաններին առընթեր միշտ չենք կարողացել նշել նրանց թերթահամարները և կամ հնարավորություն չենք ունեցել հաճախ նրանց բովանդակության վրա ծանրանալու: Անցյալում մի շարք ձեռագրեր էջակալվել են, որոնք և ցույց ենք տվել:

Ինչպես խորագրերի, այնպես էլ հիշատակարանների հրատարակության ժամանակ բաց ենք արել բոլոր համառոտագրությունները:

Ձեռագրացուցակի 1—97 համարների տակ նկարագրված ձեռագրերը այժմ պահվում են Գեռլայի պատմական շրջանային թանգարանում (Muzeul Istoric Regional Gherla): Իսկ 98—115 համարների տակ գրանցված ձեռագրերը տեսել ենք 1948 թ. Գեռլա կատարած մեր առաջին ուղևորության ընթացքում՝ հայաբազաբի Ս. Երրորդություն մայր տաճարի վերնահարկում, հայ աղջիկների որբանոցում, ժողովրդապետարանում և հայ թեմի առաջնորդ, այժմ հանգուցյալ, Հ. Զոլթան Լենգելյանի մոտ:

Ներկայումս Գեռլայի պատմական շրջանային թանգարանում պահվող ձեռագրերը երկրորդ համաշխարհային պատերազմի նախօրյակին տեղափոխվել

¹ Գեռլա հայաբազաբի պատմության, այնտեղ պահվող ձեռագրերի հավաքման և նրանց ներկայացրած արժեքի մասին տեսնել հեղինակի «Գեռլա հայաբազաբը և նրա հայերեն ձեռագրերի ժողովածուն» ուսումնասիրությունը, «Բանրեր Մատենադարանի», № 6, 1962, էջ 499—531:

էին Բուդապեշտ, այդ պատճառով էլ 1948 թ. մեր առաջին ուղևորության ընթացքում հնարավոր չէր եղել տեսնել դրանք:

Անցյալում Ա. Բ.-ն (իմա՝ Գր. Գովրիկյան), նպատակ ունենալով հրատարակել Գեոլոգիական ձեռագրերի ցուցակը, լույս է բնծայել միայն 7 ձեռագրերի նկարագրություն: Այդ ձեռագրերից երկուսն այժմ կորած են, դրանք են. 1) Շարակնոց, արտագրված ԺԶ-ԺԷ դարերում և 2) Սպասատուրուքին պատարագի, գրված Հոտմում 1713 թ., «Ի վանքն Հայոց ընդ հովանեաւ Ս. Մարեմայ Եգիպտացոյն», գլխավոր գրիչ՝ Տէր Յարութիւն Զօփլի²:

Այսպիսով, սույն ձեռագրացուցակում նկարագրված 115 գրչագրերից միայն 5 են նկարագրվել հիշյալ ցուցակի տպագրված մասում³:

Ներկա ցուցակում բացառության կարգով նկարագրված են նաև երկու այլալեզու (լատիներեն և հունգարերեն) ձեռագրեր, այն սյարղ պատճառով, որ նրանք պատկանում են գեոլոգի բազմարդյուն գրագետ ու գործիչ Զաքարիա Կասրուշյանի գրչին և հեղինակությանը:

Ռումինական և հունգարական գիտական շրջանակներում վերջին ժամանակներս մեծ հետաքրքրություն է առաջացել Գեոլոգի հայերեն ձեռագրերի ժողովածուի նկատմամբ: Այդ ձեռագրերում կան նաև ուշագրավ նյութեր, որոնք նոր լույս են սփռում հայ-ռումինական և հայ-հունգարական դարավոր բարեկամության պատմության վրա:

Գեոլոգում բնակվող ռումինացի բանասեր Յոն Ապոստոլ Պուպեսկուն ռումինական հանդեսներում հրատարակած իր մի շարք հոդվածներում կանգ է առել նաև Գեոլոգում պահվող մի քանի ձեռագրերի արժեքի վրա: Ռումինացի գիտնականը՝ շարունակելով հայագիտության բնագավառում իր կատարած օգտաշատ սրստումները, ռումինական ակադեմիայի Կլուժի մասնաճյուղի նիստում (4 ապրիլի 1963 թ.) հանդես է եկել «Գեոլոգի հայերեն հնագույն ձեռագրերի մեծ նշանակությունը» խորագիրը կրող հաղորդումով: Այդ զեկուցման առթած մեծ տպավորության տակ Կլուժի ակադեմիայի մասնաճյուղի գիտական աշխատողները գիտական ուղևորություն են կատարել դեպի Գեոլոգ և անձամբ ծանոթացել են պահված հայերեն ձեռագրերին: Միաժամանակ նրանք ցանկություն են հայտնել հիշյալ ձեռագրերի պահպանության գործը ամուր հիմքերի վրա դնելու նպատակով տեղափոխել դրանք Գեոլոգի պատմական

² «Հանդէս ամսօրեայ», 1914, Վիեննա, էջ 667, 670—674:

³ Այժմ Վիեննայի Մխիթարյան Մատենադարանում է պահվում Հ. Գր. Գովրիկյանի և Հ. Պ. Ֆերհատյանի կազմած Գեոլոգի ձեռագրացուցակը, ուր նկարագրված են միայն 52 գրչագրեր և որոնցից, ինչպես նշեցինք, 7 ձեռագրի նկարագրություն հրատարակվել է «Հանդէս ամսօրեայ»-ում: Սույն թերթի անտիպ ցուցակը, ըստ մեր ստացած հավաստի տեղեկության՝ կարոտ է մի շարք լրացումների:

Վերոհիշյալ ցուցակի անտիպ մասում նկարագրված 45 գրչագրերից երեքը այժմ գտնվում են Մաշտոցյան Մատենադարանում. դրանց մասին խոսել ենք մեր նախորդ հոդվածում:

Նշված ցուցակի անտիպ մասի հետագա հրատարակումը, անշուշտ, կնպաստի Գեոլոգում մինչև 1914 թ. (իմա՝ մինչև Գովրիկյանի և Ֆերհատյանի ցուցակագրումը) պահպանված ձեռագրերի մասին մեր ունեցած ծանոթությունների ամբողջացմանը: Եթե ցուցակի հրատարակված մասում նկարագրված միայն 7 գրչագրերից այժմ պահպանում է 2-ը, ապա պետք է կարծել, որ անտիպ մասի հրատարակման դեպքում հայտնի կարող են դառնալ հավանաբար ավելի մեծ թվով այժմ կորած ձեռագրեր:

Հիշյալ անտիպ ձեռագրացուցակի վերաբերյալ սույն տեղեկությունները սիրահոծար կերպով տրամադրել է մեզ բազմավաստակ բանասեր, այժմ հանգուցյալ, Հ. Հ. Ոսկյանը:

շրջանային թանգարանից (ուր ներկայումս նրանք պահվում են) Կլուժի ումինական ակադեմիայի մասնաճյուղի մատենադարանը, ուր և մեր դարասկզբից սկսած պահվում են նաև Տրանսիլվանիայի հայոց պատմական մյուս հայաբաղաբից՝ Եղիսարեթուպոլսից (այժմ Գումբրըվեն) ժառանգություն մնացած շուրջ 60 հայերեն ձեռագրեր:

Եթե առաջին հայացքից այդ տեղափոխումը նվազ ցանկալի թվա (քանի որ մոտ երեք հարյուր տարի շարունակ Գեոլայում է պահվել Մոլդովայից տեղափոխված այդ ձեռագրերի մի մասը), ապա շատ ավելի նպատակահարմար է այդ ձեռագրերը Կլուժի ումինական ակադեմիայի մասնաճյուղի մատենադարան տեղափոխելը՝ նրանց ինչպես պահպանման, այնպես էլ ուսումնասիրման տեսակետից: Դա հնարավորություն կընձեռի նաև անհրաժեշտության դեպքում նրանցից նկարահանումներ կատարել:

Հիշյալ գրչագրերը այսօր էլ գտնվում են Գեոլա հայաբաղաբի թանգարանում:

Այժմ, երբ տպագրության ենք հանձնում սույն ձեռագրացուցակը, սրբազան պարտք ենք համարում մեր խորին հարգանքը մատուցելու Գեոլա հայաբաղաբի հին սերնդի ամենավերջին հայախոս ներկայացուցչի՝ Հ. Զուլթան Լենգելյանի (1908—1964 թթ.) հիշատակին: Նա ոչ միայն Տրանսիլվանիայի հայոց վերջին առաջնորդն էր, այլև մեսրոպյան լեզվի շերմեռանդ տարածողը, բազմակողմանի դարդացած ու զգայուն սրտի տեր և բացառիկ հմայք ունեցող մի անձնավորություն: Նա էր, որ այնքան մեծ գուրգուրանքով կարողացել էր պահպանել հինավուրց գաղութի դարավոր ժառանգությունը հանդիսացող հայերեն գրչագրերը և մայր տաճարի վերջին մեծ հրդեհի ժամանակ ամենայն անձնազոհությամբ ոչնչացումից փրկել այդ գանձերը:

Ինչպես 1948 թ., այնպես էլ 1960 թ. Գեոլայում մեր կատարած այցելությունների ժամանակ Հ. Զուլթան Լենգելյանը մեծ հոգատարությամբ մեզ համար հնարավոր բոլոր միջոցները ստեղծեց, որպեսզի մոռացության մատնված այդ ձեռագրական հավաքածուն ցուցակագրման միջոցով մատչելի դառնա հայագիտությանը: Սակայն վրա հասնող նրա վաղաժամ մահը (1964 թ. հոկտեմբերի 5) թույլ չտվեց նրան տեսնելու իր կողմից երկյուղածությամբ պահպանված գրչագրերի ներկա ցուցակի հրատարակումը, որին այնքան տենչացել էր իր կենդանության օրոք:

1

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Տարօնի ս. Ղազար վանք [Զ]ՄԵ—1306 թ.
 Գրիչ՝ Յոհաննէս: Ստացող՝ Կարապետ, ապա՝ Յուսիկ քահանայ: էջ 614:
 Թուղթ: 16,5 × 13: Բոլորագիր: Վիճակ՝ ձեռագրի թերթերի մի մասի ներքևի
 կեսը ոչնչացած է ու վերանորոգված սպիտակ թղթով. այդ պատճառով Ավե-
 տարանից բազմաթիվ էջեր, ինչպես նաև զրչի հիշատակարանի մի մասը չի
 պահպանվել: Երկսյուն: Մանրանկարչություն՝ կիսախորան, լուսանցազարդ և
 դարդագրեր (բուսական մոտիվներ և մարդագիր):

Հիշատակարան

Գրչի

Ա.

Քրիստոս աստուած, քո անճառելի խոնարհութեամբդ և քո սուրբ անա-
 րէնութեամբդ և քո սուրբ Աւետարանիս բարեխաւսութեամբն ողորմեա ստա-
 ցողի գրոց Կարապետին |||

Բ

Փա՛ռք... Ըստ նմին արինակի և սրբասէր քահանայն և աստուածահաճոյ
 կրանալորն Յովսէփ ցա[նկացալ] ||| հասուցանել զնա ի փափաք բաղձանաց
 իւրոց, իսկ մեր անընդունակ գոլով իմաստից և ախմար յարուեստ գրչութեան
 և բազում մեղաց ցնորիւք պաշարեալ, այլ ի սիրոյ նորա և ըստ կարի մերում
 զոր ||| ար իմովք ի թուականիս հայոց [Զ]ՄԵ, ի գաւառիս [Տ]արաւնոյ, ի
 հոշակաւոր ուխտիս և ի հրեշտակացոյց մենաստանիս Ղազարու վանք կոչե-
 ցեալ, ընդ հովանեաւ սուրբ Առ[աքելոց] |||

|||վանից սուրբ Արրահամու: Եւ յայսմ ամի ել հրամանն պիղծ չինքնակա-
 լէն ազգին նեոողաց, որոյ անուն ճանաչիւր Խարպանդայ ժանդի ||| և սև կարկ-
 տան մի յաջոյ ուսին վերա կարել և առեալ զհրովարտակս անաւրէն դեսպանք
 նորա յարձակեցան ի վերա աշխարհիս, որ ընդ ձեռամբ նո[րա]||| էր և ի դրուն|||:
 Արդ, որք աւգտիք ի սմանէ կամ զաղափարէք կամ հանդիպիք սմա, չիշեսչիք
 աղաւթիւք ի յառաջ ասացեալ քահանայ զՅուսկին, որ ստացաւ զսա ի հալալ |||

Ընդ նոսին և զբազմամեղ գրիչս Յոհաննէս բարի չիշման արժանի արարէք
 և խոշորութեան և սղալանաց սորա անմեղադիր լերուք, զի կար մեր այս է |||

2 (13)

ՆՈՐ ԿՏԱԿԱՐԱՆ, ՃԱՇՈՅ

Կիպրոս, ի Մաղուսայ ԶՄԹ—ԶԿԱ. 1310—1312 թթ.

Գրիչ՝ Ստեփանոս Գոյնեբերիցանց: Ոսկով զարդարող՝ Սարգիս քահանայ
 (Պիժակ): Ստացող՝ Պարոն Ալիժ արկին, գուտար պարոն Հեթումի: Վերաին

կազմողներ՝ Սերապիոն և Սարգիս (1626 թ., Սուշավա): Վերստին կազմել ավոդ՝ Ղուկաս քահանա: 406 թերթ: Մագաղաթ: 19,3×12,9: Երկայուն: Տողեր՝ 16: Մանրանկարչություն՝ երկու կիսախորաններ, լուսանցադարձեր և դարձադրեր (բուսական մոտիվներ և թռչնազիր):

Հիշատակարան

Ա.

Գրչի

Փա՛ռք... Գրեցաւ պրակք սուրբ Առաքելոցն, Կաթողիկէիւքն հանդերձ, հրամանաւ աստուածասէր և բարեպաշտ պարոնին տիկին Ալիծին, մաւրքաւր թագաւորացն Հայոց, ի մխիթարութիւն կենաց իւրոց և ի յիշատակութիւն հոգւոյ իւրոյ, ի ձեռն իմոյ նուաստիս Ստ[եփանոսի] Գոյնեբերիցանց: Արդ, յերեսս անկեալ աղաչեմ զհանդիպաւզսդ՝ յիշել զարժանին յիշատակի՝ զաստուածասէրն և զբարեպաշտուհին, հանդերձ ամենայն նախնիւքն իւրովք եւ ծննդովք, այլ և ըզտառապեալ և զբազմամեղ զրչիս, և աստուած առհասարակ ձեզ և մեզ ողորմեսցի, որ է արհնեալ յաւիտեանս յաւիտենից, ամէն:

Ի թու. 2ՄԹ (1310) գրեցաւ, ի բազմաթշուառ ժամանակի, որոց տարակուսելոցս այց արասցէ մարդասէրն աստուած, բարեխաւսութեամբ սուրբ Աստուածածնին, ամէն:

Բ

Փա՛ռք... Գրեցաւ աստուածաբան Աւետարանս Յոհաննու ի հրամայական խնդրոյ աստուածասէր և բարեպաշտուհի պարոնին տիկին Ալիծի սինէշալէսի Կիպրոսի, որ էր դուստր պարոն Հեթմոյ, որ տէր էր կամպրունին. յիշատակ նորա արհնութեամբ, և ողորմեսցի նմա Քրիստոս աստուած, ամէն:

Արդ, վերոյգրեալ բարեպաշտուհի պ[ա]ր[ոնն] բազում ամս խնամարկեաց զիս բազում և մեծ գթով, գրեթէ որպէս որդեսէր ծնաւ զանդրանիկ իւր, այնպէս գթաց ի նուաստս և յանարժանս: Եւ ես՝ յետնեալս բարեաց, սուտանունս Ստեփ[անոս], որ ամաչեմ ի գերագունէ քահանայ անուամբ կոչիլ, այլ մականուամբ՝ Գոյնեբերիցանց: Վասն որոյ, որպէս յոյժ պարտական նորա անճառ բարեացն՝ յերեսս անկեալ աղաչեմ զառհասարակ հանդիպաւզսդ, յիշել ի բարին ըզվերոյգրեալ բարեպաշտուհի պ[ա]ր[ոնն], ծնողիւք իւրովք և ամենայն զարմիւք: Այլ և զմեղաւոր հողս՝ զտառապեալ զրիչս ծնողիւք իմովք եւ ամենայն զարմիւք: Եւ Քրիստոս աստուած, որ առատն է ի տուրս, առհասարակ ողորմեսցի ձեզ յիշողացդ եւ մեզ յիշեցելոցս, ամէն:

Գ

Գրեցաւ ի թու. 2ԿԱ (1312), ի դեկտեմբ[եր] ԻԹ (29), ի Կիպրոս կղզի, ի Մաղուսայ, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնիս: Արդ աղաչեմ, որ որ հանդիպեսցի սմա՝ մի եպիսկոսոսցէ զիս վասն ճապաղ ցանկիս, թէ երբ զայլ Աւետարանսն չէ գրեալ, նա ոչ էր պիտոյ սմա ցանկ ճապաղ, այլ ևս ոչ կամեցայ յիմ ձեռահիւսս պակաս իրք թողուլ, զի ի գեղեցկութիւնն պակասն է նախատելի եւ ոչ առաւելութիւնն, ահա յայտնի է, որ ուղիղ մտաւր որոնէ՝ բաւական է իմաստնոց: Այլ յինէն, ծերացեալոյս մարմնով և մեղաւք, հազիւ այսչափս ծրա-

գրեցաւ, զգեղեցիկն վեհքն ծրագրեն, զտեսանաւորդ աղաշիմ, մեր յանցանացն թողութիւն շնորհել, և աստուած ձեզ, ամէն:

(Գրիգոր Գովրիկյան, Գրանսիրվանիո հայոց մետրապոլիսը կամ նկարագիր Կերլա Հայաքաղաքի ի գիր և ի սլատկերս, Վիեննա, 1896, էջ 342—346:

Լ. Ս. Խաչիկյան, ԺԴ դարի հայերեն ձեռագրերի հիշատակարաններ, Երևան, 1950, էջ 68—69):

Թելադրութիւն: Այսինքն խրատ, որպէս թէ գիրքս խրատէ զստացաւսն...

Գ

Կամաւք բարեպաշտուհոյ և աստուածասէր պ[ա]ր[ոն]ին հետս ի հետ գծագրեցաւ պատշաճաւոր գրկունքս: Արդ աղաշիմ մեղաւոր հողս գրիչ Ստեփ[անոս] Գոյներերից, յիշել զբարեպաշտուհի պ[ա]ր[ոն] զվերոյ // գրեալն տիկին Ալիծ՝ բարեպաշտ ծնողիւքն [խրովք]¹ և ամենայն զարմիւք զի աստուծոյ շնորհաւքն արժանի է յիշատակի ինքն և ծնաւորն իւր և զաւակք իւր. և որ յիշէ բարեաւ աստուած ողորմի ասելով, Քրիստոս աստուած իւր ողորմի, ամէն: Այլ եւ մեղաւոր հողս գրիչ՝ երես ի կործ երկրահուպ զիմաւք և արտասուաւք աղաշիմ յիշել զտառապեալս ծնաւորիւք իմովք եւ ամենայն զարմիւք [իմովք ուսու]ցչաւք եւ նախախնամողաւք, և որք յիշէք ի բարին՝ յիշեալ լիջիք առաջի Քրիստոսի աստուծոյ մերոյ, որ է արհնեալ յաւիտեանս, ամէն:

Ե

Ոսկով զարդարողի

ԶՍարգիս անարժան ծառայս Աստուծոյ եւ սուտանուն քահանայ եւ զծն[աւորն] իմ [ա]զգայնօք իմով յիշեցէք ի տէր Աստուած Յիսուս Քրիստոս, զի յոյժ բազում աշխատեցաւ ի կապած գիրքս. և ոսկով զարդարեցի զսա մինչեւ ի վերջքն եւ զուր յիշիք ի տեառնէ, ամէն:

(Գր. Գովրիկյան, նշված աշխատութիւնը, էջ 346—347):

Զ

Վերջին կազմողի

Վերստին կազմեցաւ Գործք առաքելոցն թվին ՌՀԵ—(1626), ձեռամբ սուտանուն Սէրապիոնին (չնշված է) և Սարգսին: Արդ, աղաշիմ զձեզ, ով հայրք և եղբայրք, յիշել ի տէր միով ողորմեայիւ զտէր Ղուկաս քահանայն և որ եղև պատճառ և հտ կապել զսուրբ գիրքս, մեզ մեղաւորացս յիշեցէք ի տէր հայր մեղախ, յիշեալ լիջիք ի Քրիստոսէ ամէն:

(Այս հիշատակագրութիւնը գրված է վերջին էջում, Նոտրախառն շեղագրով, Սուշավայում: Տե՛ս սույն ցուցակի № 10, 11 ձեռագրերի հիշատակագրութիւնները, որոնք գրված են դարձյալ Սերապիոնի և Սարգսի կողմից):

Է

Ընծայեցաւ Մայրամբ թվ. ՌՃԽԴ (1695):

(Այս հիշատակագրութիւնը հավանաբար գրված է Գեղուայում):

¹ Այս մասը՝ ցեցակեր:

3

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Սուրխաթ

ՉՂԵ—1346 թ.

Գրիչ՝ Կիրակոս աւագ սարկաւագ: 586 էջ: 24×17: Թուղթ: Երկսյուն, բուրբաղիր, տողեր՝ 23: Կազմ՝ կանաչ թավշյա, արծաթապատ: Մանրանկարչություն՝ Չորս ավետարանիչների նկարներ, սկզբնաթերթեր՝ կիսախորաններով, լուսանցազարդեր և զարդագրեր (բուսական մոտիվներով և կենդանագրերով):

Հիշատակարան

Գրչի

575—577 Փա՛ռք... Յամի եթնհարիւրերորդի [ին]նսուներորդի հինգերորդի թուարերութեանս Հայոց նոր տումարիս (1346), ի գաւառիս Խրիմի, ի մայրաքաղաքիս Սուրխաթ կոչեցեալ, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնի և սուրբ Գրիգորի Լուսաւորչի || ի հայրապետութեան տեառն Մխիթարայ և յեպիսկոպոսութեան ամենայն հիւսուսային կողմանցս տէր Ստեփաննոսի արհիեպիսկոպոսի, ի յայսմ ժամանակի գրեցաւ ամենագովելի և գերահռչակելի գերակատար և գերապանծ, պաշտելի և երկրպագելի սուրբ Աւետարանս, ձեռամբ մեղօք լցեալ և անպիտան հոգւոյ՝ Կիրակոս սարկաւագի, յամսեանն աւոստոսի ի ԺԵ (15), ի փառս Քրիստոսի՝ աւրհնելոյն յամենայն բերանոյ յաւիտեանս, ամէն: Արդ, աղաչեմ զամենեսին զդասս լուսերամիցդ, որք հանդիպիք այսմ աստուածախաւսութեան սուրբ Աւետարանիս, յիշեսչիք ի մաքրափայլ աղաթս ձեր զԿիրակոս աւագ սարկաւագ և զծնողս իմ՝ զԿարապետ քահանայ և զմայր իմ զԱննայ՝ զփոխեցեալն առ Քրիստոս, և զկուսակրօն քահանայ զՄինաս՝ զեղբայրն իմ, և զսոցին հարսն զԽայաթ՝ զփոխեցեալն առ Քրիստոս՝ զուզակիցն իմ: Արդ, կրկին աղաչեմ ձեզ, սրաի մտաւք յիշել զվերոյգրեալսդ, և դուք յիշեալ լիչիք առաջի Քրիստոսի աստուծոյ մերոյ, որ է աւրհնեալ յաւիտեանս, ամէն: Նայե զԳրիգոր քահանայ յիշեսչիք ի տէր մեր, որ զօրինակն շնորհեաց, և անմեղադիր լերուք, ով սուրբ հայրք, վասն անար/ուեստ գրոյս և սղալանացս, որ ի սմա, զի կայր իմ այսչափ էր, և չէի տեղեակ այսմ արհեստի, այլ հարկէ և փափաքանաց սրտիս համարձակեցայ ի սմա և նոյն ինքս պարգեւեաց ինձ ի կատար ելանել սմա, ի փառս սուրբ երրորդութեան, որ է աւրհնեալ յամենայն բերանոյ, ամէն:

(«Հանդէս ամսօրեայ», 1895, էջ 304: Գր. Գովրիկյան, Գրանս. հայոց մետրապոլիսը, 1896, էջ 329—331: Լ. Խաչիկյան, ԺԴ դարի հայ. ձեռ. հիշատակարաններ, Երևան, 1950, էջ 350—351: Տե՛ս նաև. Ion Apostol Popescu, In jurul unui „Evangheliar“ din 1346 (1346 թ. գրված մի Ավետարանի շտրջ), „Steaua“, Cluj, 1959, febr. p. 106—108):

4 (19)

Մ Ա Շ Տ Ո Յ

ՊԼԱ—1382 թ.

364 էջ: 15,5×10, 6: Թուղթ: Բուրբաղիր:
Միասյուն: Տողեր՝ 17 և այլն:

Հիշատակարան

Գրչի

184 ր Փա՛ռք... Գրեցաւ Մաշթոցս ի թվ. Հայոց ՊԼԱ (1382) ձեռամբ
Կարապետ քահանայի անարժանի և կատարեցաւ ի փառս աստուծոյ:

5 (18)

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Կիլիկիա: Սուշավա

ԺԴ դար, ՌՃԸ—1659 թ.

Ա մասի գրիչ՝ Յովհաննէս: Ստացող՝ Վարդան վարդապետ: Մաղկող՝
Սարգիս Պիժա՛կ: Բ մասի գրիչ՝ Աւետիք սարկաւազ (1659 թ.): Կազմող՝
Միքայէլ (1664 թ.): 704 էջ: Չեռագրի հնագույն կեսը՝ մագաղաթ, իսկ երկ-
րորդ կեսը՝ թուղթ: 17×12,5: Երկսյուն: Տողեր՝ 17—18: Մանրանկարչութիւն՝
երկու խորաններ և Մարկոս ավետարանիչի մանրանկարը (ԺԴ դ.): Մնացյալ
խորանները 1659 թ.:

Հ ի շ ա տ ա կ ա ր ա ն

Հնագույն մասի գրչի և ստացողի

Ա.

Ջստացաւ սուրբ Աւետարանիս զՎարդան հայիսկոպոս և զհայրն իւր
զՎասիլ քահանայ, և զեղբայր իւր զՍտեփանոս քահանայ յիշեցէք ի տէր,
ծնողաւ և զարմիւք և թողութիւն յաստուծոյ խնդրեցէք: Եւ որք յետոյ ժառան-
գէք՝ զառաջնոյն անուն մի՛ ջնջէք և զձերն զրէք: Զի անթողի մեղք է: Եւ որք
յիշէրդ և տէր զձեզ յիշէ և որ ասեն ամէն:

Բ

Տէր Վարդան շգիտեմ թէ այնեւն է՝ թարկիր, թէ շայնեւն, շունիմ լոյս յաշքս:

Գ

Տառապեալս Յովհաննէս, և յաշխարհիս ծով անթիւ մեղաւորս, հրամա-
նաւ Վարդան հայիսկոպոսի գրեցի զաստուածաւանդ Աւետարանս: Թէպէտ և
անարժան էի այսմ ձեռնարկութեան, այլ կանխագոյն գրաւեաց զիս պատուա-
կան տէր Վարդան հայիսկոպոսի և ստացաւ զսա ի ներկեալ մեղօք ձեռաց,
որում տէր վայելիլ տայ և հանդիպողացդ մաղթեմ շղնիլ աւելի մեղ, այլ ներել
իրբ կուրի, զի հարկ է գերազունիս յաղթեալ սկսայ և ոչ կարեմ լծընկէց լինել,
յաստուած յուսով աւարտել փութամ:

Դ

Նոր մասի գրչի և կազմողի

Փա՛ռք... ի թուարերութեան հռովմայեցոց ՌՃԸ (1659) և օգոստոս ամ-
սոյն Բ (2)-ըն գրեցաւ ընդ հովանեաւ առ դուսս սուրբ Խաչին ի հայրապետու-
թեան տէր Յակոբին և առաջնորդութեան Սահակին և թագաւորութեան Կի-
զային¹:

¹ Խոսքը վերաբերում է Մուղղալայի իշխան Գեորգե Գիկային (իշխել է 1658 թ. մարտի 3—
1659 թ. նոյ-ի 2):

Ի յայսմ ժամանակի գրեցաւ, զկէս Աւետարանն երկու զըլուխն ամենագովելի և հոշակելի գերակատար և գերապանծ պաշտելի և երկրպագելի սուրբ Աւետարանս ձեռամբ մեղաւք լըցեալ և անպիտան ոգւոյ Աւետիք սարկաւագի և եմ որդի Մինաս եպիսկոպոսի Սէշովցի, որ զինքն զազախնին սպանեցին: Եւ զերկու զլուխ Աւետարանն զազախի ձեռաց ի գերութենէ ազատեցին այս տասն եղբարքս, որ են անուամբք այսորիկ. տէր Սիմոն աւագիրիցոյ որդի, Մանուկ վաթահ, Կիրեղ վաթահ, Ասվատուր վաթահ, Մանուկ Գրիգոր վօթին, Խութլուշ Գրիգորին, Միտքան Գաւթին, Յովանէ[ս]նն էնպէկին, Խաշատուրն Յովանէսին, Պուկտանն Նիկօլին:

Ե

Ես անարժան մեղօք զառածեալ Միքայէլ երէցս Երզնկացի եկա ի Պուկտանաց երկիրն ի Սեշով քաղաքն թվ. ՌՃԺԳ (1664)-ին, զսուրբ Աւետարանս կազմել տվին || այս տասն եղբարքս և եղին յիշատակ ի դուռն սուրբ Աւգսէնդի վանացն՝ իւրեանց ծնողացն հոգւոյն, ամէն:

Զկազմող Միքայէլ երէցս յիշեցէք միով հայր մեղային. յորժամ ընթեռնուր զսուրբ Աւետարանս, և Աստուած քղ[ձեզ] յիշէ իւր միւս անգամ գալստեանն, ամէն: Հայր մեր, որ:

(Գր. Գովրիկյանը վերոհիշյալ իր ուսումնասիրության մեջ, էջ 336, բերել է Դ. հիշատակագրությունը հետևյալ սխալ ընթերցումով «...ձեռամբ... Աւետիք սարկաւագի եւ իմ որդի Մինաս եպիսկոպոսի Սեշովցի...» փոխանակ կարդալու. «...եւ եմ որդի Մինաս եպիսկոպոսի...»): Այստեղից էլ նա սխալ եզրակացության է հասել, գրելով, որ ոչնչացված մասը իբր լրացրել են «Աւետիք սարկաւագն ու իր որդին՝ Մինաս եպիսկոպոս սուշավացին»:

6 (23)

ՇԱՐԱԿՆՈՅ ԵՒ ՊԱՐԶԱՏՈՄԱՐ

Կամենի՞ց

ՌԺԳ—1565, 1634—1638 թթ.

14,2×10: Գրիչ պարզատոմարի՝ Ագսենդ, տէր Գրիգորի ավաբերէց օղլու: Նոտրագիր: Թուղթ: Միասյուն: Տողեր՝ 17: Մանրանկարչություն՝ խորան, գլխադարդ, լուսանցազարդ և զարդագիր:

Հիշատակարան-հիշատակագրություն պարզատոմարի (հայատառ դիշադերեն):

Ա

ՌԺԳ (1565):

Բ

ՌՁԳ (1634):

Գ

Պու պարզատոմար սրմախթովլու քէրաքլի տիր տա քօրքլու տա հար երլտա պոլկաննը նէքի պարքէնտինտա դարըլըլըր, տա պարչա նէմանը աշըխ քօրկուդուլուր: Եւթն երրեակտան պաշլանըր ֆրանգ ալլարը պիլա իշլանըր

Մնունդ բարկենդաբինա տիրա, ելլը դուկանլանիր: Մանա պաշտան պաշլանրը: Իմաստունըլար հասար դուզուրդուրլար, ինճի բիպիբ պուզուվ սուզ, շախ պիյ թէնկրինինկ գէլկանինա սիրա մենկի մենկիլիբ:

Քիմ բի խուզլանկայ տա իշլադբայ պուն ու հազկաննը տա հազտըրկաննը անկմակա արզանի էդբայ պիր հայր մեր յերկինա պիլա:

Ա պիյ թէնկրիդա անը բէնտի հարլղամախը պիլա անկայ ամէն¹:

Գ

Ճազըխլը հազկան պու պիթիբնի Ազսէնդ տէր Գրիգոր ավաբերէց օղլու հազըլտը թվ. ՌՁէ (1638)-սինա²:

(Տեր Գրիգոր ավագերեցն ու նրա որդի Ազսէնդը եղել են հայտնի Կամենեցյան տարեգրության հեղինակներից. տե՛ս Ղ. Ալիշան, Կամենից տարեգիրք հայոց կահաստանի և Ռումենիոյ. հաւաստշեայ յաւելուածովք, Վենետիկ, 1896, էջ 3 և 108):

7 (14)

Մ Ա Շ Տ Ո Յ

Նրուսաղէմ

ՌԼԹ—1590 թ.

Գրիչ՝ Մշեցի Աստուածատուր: Փրկող՝ Նիկոշ որդի Նիկոլին (1655 թ., Սուշավա): Թերթ՝ 252: Թուղթ: 19,3×14,8: Թուրրագիր: Միասյուն: Տողեր՝ 16:

Հիշատակարան-հիշատակագրություններ

Ա

Գրչի

236բ Արդ ես տրուպ և մեղաւոր անարժան և անպիտան մոխրաթաւալ և մեղաւր մեռեալ Մշեցի Աստուածատուր սպասաւոր ամենայն յետնոցս յիշեցէք առ Քրիստոս: Այլ և ուսուցչին՝ հոգևոր հարն իմոյ տէր Ղազար Հայրապետին և տէր վ[ա]ր[դա]պետ Մակար կրօնաւորին, որ առ աստուած փոխեցան և զիս զանարժանս յայտշափ արժանաւորութիւնս հասուցին: Միածին որդին աստուած հատուցէ տէր աստուած զվարձս ըստ վաստակոց նոցա յահեղ ատենին Քրիստոսի թվին հայոց ՌԼԹ (1590) յունիս ամսոյ ԻԸ (28) աւարտեցօ ի աս-

¹ Հայերեն քաղամանությունը. «Սույն պարզատոմարը ցանկալի, կարևոր և զեղեցիկ, բովանդակում է յուրաքանչյուր տարվա պատահարները և պարզ ցույց է տալիս ամեն ինչ: Սկսվում է յոթ երրյակից և զնում է հոռմեական ամիսներով: Մինչև Մնունդի Բարեկենդանը՝ տարին ավարտվում է և սկսվում է նորից: Իմաստունները այն կազմեցին և նա մարդարիտի նման անթերի է մինչև տեր Աստուծո զալուատը, հավիտյանս ամեն: Ով որ օգտագործի այս, գրողին և գրել տվողին հիշման արժանի անի մի «Հայր մեր (որ) յերկինս»-ով:

Իսկ Տեր Աստվածն էլ իր ողորմությամբ նրան հիշի, ամեն»:

Գ

² Թրգմ. «Այս գրքի մեղավոր գրողն տեր Գրիգոր ավագերեցի որդի Ազսէնտն է. գրվեց 1087 (1638) թվականին»:

Մանոթ. Ղիշաղերենից սույն թարգմանությունը, ինչպես նաև ցուցակի այլ մասերում եղող հունգարերենից թարգմանությունները կատարել է Հունգարիայի հայտնի ղիշաղագետ և հայագետ դոկտ. էդմանդ Շյուցը, որին և հայտնում ենք մեր խորին շնորհակալությունը:

տուածակոխ սուրբ քա[ղա]քն Երուսաղէմ ի տաճարն սրբոյն Յակոբայ յիշատակ լիցի տէր Յովանէսին, զոր տէր աստուած բարով խաղաղութեամբ վայելիլ տացէ իւր և իւր ծնաւդացն:

Բ

Փրկողի

236բ Դարձեալ ես նիգոշս նիկօլին որդին գնեցին գաղաբին թաթն շուն էակ իմ հալալ հախօվս ու դրի Սուրբ Խաչն թվ. ՌՃԴ (1655):

Գ

252 Ես նիգոշս որդի նիկօլին գնեցի իմ հալալ-հախօվս ետ գերութեան գաղաբնուն ու ավի յիշատակ այլվի Սուրբ Խաչն եկեղեցին թվ. ՌՃԴ (1655):

Տ (15)

Մ Ա Շ Տ Ո Յ

Սուշա՞վա

ԺԶ—ԺԷ դդ.

Թերթ՝ 308:18,8×13,8: Թուղթ: Բոլորագիր: Միասյուն: Տողեր՝ 16:

Հիշատակագրութիւններ (հետագայի)

Ա

Աստուած ողորմի Մարտիրոսին հոգոյն հանկեալ առ Աստուած թվվին ՌՃԻԵ (1676) հոկտեմբերի ԺԸ (18) օրն դշբի (շորեքշարթի), մէկ տարի մն ի հիւանդութեան կեցաւ, տարէն վերա մեռաւ, ինչ օր հիւանդացաւ այն օրն մեռաւ: Զանապական, զանապական կուս Մարիա |||

Բ

Աստուած ողորմի վարդիկին կըտրճներուն հախնին սեպն...

Գ

Հայատառ ուսմիներեն գրվածք՝ «Միլուտիվէ տօմն է...» (Տէր ողորմեա):

9 (8)

Մ Ա Շ Տ Ո Յ

Սուշալա

ՌՄԲ—1603 թ.

Գրիչ և ծաղկող՝ Աբրահամ Սէշովցի: Թերթ՝ 301: 21×16,5: Թուղթ: Բոլորագիր և մասամբ շեղագիր: Միասյուն: Տողեր՝ 19:

Հիշատակարան, հիշատակագրութիւն

Ա

Գրչի

497

Ո՛, ո՛, ո՛, անարժան և մեղօք ի լի և ամենայն գործքս շար գտէր Աբրահամ մեղաւոր կրօնաւորս Սէշովցի յիշեսչիք ի մաքրա-

փայլ աղօթս, ձեր, որ դսա գրեցի և ծաղկեց[ի] և ըստ կարեաց իմոց
ի թվին ՌՄԲ (1603), և յիշողն յիշեալ լիցի ի միւսանգամ գալըս-
տեանն Քրիստոսի, փառք յաւիտեանս, ամէն:

Բ

Այլ անձի

Թվ. ՌՃ ու Կէ (1718) ես Լսկ. [Լուսիկ] որ եմ որդի վասիլի վր-
ծերէսգուլ գրեցաւ ի Կուր ///

10 (10)

Շ Ա Ր Ա Կ Ա Ն

Սուշավա

ՌՂէ—1628 թ.

Գրիչ՝ Սարգիս Մելտենցի: Ծաղկող և խազող՝ Սրապիոն Բարեր-
թացի: Սաացող՝ Եկեղեցոյան խոճայ նիկօլ: Էջ 488: 21,5 × 15,5: Բո-
լորագիր: Թուղթ: Միասյուն: Տողեր՝ 21: Մանրանկարչութիւն՝ գլխա-
զարդ, լուսանցազարդ և զարդագիր (բուսական):

Հիշատակարան

Ա.

Գրչի

130 Ո՛հ դՍարգիսըս անպիտան,
Մեղաց գերիս և շարաբան,
Բընաւ յիշման շեմ ես արժան
Վասն մեղացս, որ առ իս կան:
Եկեղեցոյ մանկունդ, որ կան,
Յորժամ հընչէք դուք քաղցրաձայն,
Զձայնըս բոլոր զամէնն ի լման,
Յիշման արէք դուք զիս արժան:
Ո՛վ որ զմեզ սըրտով յիշէ՝
Քրիստոս աստուած զինքն արհնէ,
Անճառ խոստմանց արժան առնէ,
Որ իւր սրբոցըն խոստացեալ է.
Փառք աստուծոյ, ամէն:

Բ

236 Ո՛հ զմեղաց գերիս,
Զյունայնացեալս առ ի բարիս,
Եւ զարաբս ի շարիս,
Ըզնուաստս ամենայնի՝
ԶՍարգիս զըպիրըս Մելտենցի
Յիշեցէք միով ողորմեալու,
Յիշողդ յիշեալ լիշիք ի Քրիստոսէ, ամէն:
Ի թվականութեան հայոց ՌՂէ (1628):

Գ

435 Փա՛ռք... Արդ գրեցաւ եղանակաւոր տառս, որ կոչի ձայն-
բաղ, ի լաւ և ընդիր արիւնակէ, ձեռամբ յոգնամեղ և մեղսամած
փցուն Սարգիս գրչի Մելիտենցոյ, ի յերկիրն Օլախաց, ի բաղաքն որ
կոչի Սէշով, ընդ հովանեաւ Սուրբ Օգսէնդի վանիցն և առ ոտն Սուրբ
Լուսաւորչին, ի Կաթողիկոսութեան տէր []¹ և յառաջնորդութեան
տէր Ղազար վարդապետին և երեսփոխանութեան խոճայ Մերիկին և
Թազաւորութեան Միրօն վոյվոտային² և աւաճէրէցութեան տէր Անդ-
րիասին:

436 Որք աստուածային սիրոյն հրովն վառեալ են՝ միշտ փութան
բարի և աստուծոյ հաճելի յիշատակ յաշխարհի թողուլ: Որպէս և սի-
րելիս Աստուծոյ եկեղեցւոյն խոճայ || Նիկօլն, որ և ստացաւ զայս
ձայնբաղս իւր հալալ ընչիցն և ապրանացն իւրն յիշատակ և ծնո-
ղացն՝ հօրն Նուրատինին և մօրն Ոսկիհատին ||| և իւր որդոյն Նի-
գօշին ||| րկին և ամենայն արեան մերձաւորացն, ո[րք] ||| են հան-
գուցեալ, ամէն, որ և ետ զսա յիշատակ ի Սուրբ Խաչ եկեղեցին. ով
որ շունի իշխանութին հանել զսա ի դրանէ սուրբ եկեղեցոյս: Դար-
ձեալ յիշեցէք ի սուրբ աղօթս ձեր, ով զասք քահանայից և ուսում-
նասէր սարկաւազացդ, ով որ հանդիպիք սմա կամ օրինակելով կամ
ընթեռնելով, յիշեցէք զժաղկող և զխաղող սորա զնըւաստս ի բա-
րեաց և զետնեալս ի գրչագրաց զՍրապիոնս Բաբերթացի միով ողոր-
մեայի: Եւ զտառապեալս և զետնեալս ամենայն բարեաց զծոյլս ի
բարին և զարագս ի շարին, զհողս և զփոշիս, զՍարգիս գրիչս յի-
շեցէք ի տէր:

Արդ, երես անկեալ աղաչեմք զձեզ, անմեղադիր լերուք խոշո-
րութեան և սրղալանաց գրոյս, զի կար մեր այս էր:

437 Մանաւանդ յիշեցէք ի սրբափայլ աղօթս ձեր երեսփոխան խոճայ
Մերիկն, որ զօրինակն շնորհեց, և որ առատն է ի տուրս բարեաց՝ ձեզ
յիշ[ո]ղացդ և մեզ ||| առատ ողորմութեամբ:

Դ

Այլ անձի

Ուսէփ Պօղոսին է աս թրղթը. 1840:

11 (1)

Յ Ա Յ Ս Մ Ա Ի Ո Ի Ր Ք

Սուշավա

ՌՂԸ—1629 թ.

Գրիչներ՝ Սարգիս Մելիտենցի և Սրապիոն Բաբերթացի: Ստա-
ցող՝ Տէր Նիկողայոս: Փրկող՝ Ակնցի Եայճի Փիրուխան, Վասիլ (Ժէ-
դ.): Թուղթ: էջ՝ 1152: 40,5 × 26: Բուրազիր: Կազմ՝ կաշեկազմ: Վի-

¹ Ազատ տեղ է բաց թողնված կաթողիկոսի անունը լրացնելու համար:

² Միրոն Բարնովսկի—Մովսիւր, իշխան Մուղղայի (1626 թ. հունվ.—1629 թ. օգոստ.—ի 30):

ճակ՝ տեղ-տեղ, հատկապես զլիսավոր հիշատակարանի մի մասը վարակված է սնկային հիվանդությամբ: Մանրանկարչություն՝ խորան՝ բուսական զարդերով, լուսանցազարդեր և զարդագրեր: Երկսյուն: Տողեր՝ 37:

Հիշատակարան

Սարգիս գրչի

Ա.

303 Յայսմ աւուր բմպոնաղ է. և զինչ այսօրս լինի՝ ձմեռն այնպէս անցանէ, թէ ջեր և թէ ցուրտ, թէ պաղ և թէ ամպ: Յիշեցէք ի Քրիստոսս զուսուցիչ վարպեան իմ, զԿամենիցցի Յոհան, որ բազում աշխատութեամբ ուսոյց մեզ արհեստ:

Բ.

631 ...Ողորմի Քրիստոս աստուած ստացողի գրոցս տէր Նիկողայոսի և ծնողացն Պարոն Վարդին...: Եւ անպիտան գրչի Սարգիս զպրին... Եւ վարժապետին Յոհան զպրին... Կարողութեամբն աստուծոյ և միջնորդութեամբ սրբոցս սկսաք սուրբ գիրքս և վերջացաւ ի յայսմ վայրի իմում բաժին: Եւ ի յայսմ տեղուոցէս յաւարտ եհան հոգևոր ծնողքն մեր և խրատատուն Սրապիոն զպրին, զոր և շուտով յաւարտեցաք ի թվականութեանս Հայոց ՌՀԸ (1629) ամին:

Գ.

Սրապիոն գրչի

749 ...Ողորմի Քրիստոս աստուած ստացողի գրոցս տէր Նիկողայոսին և ծնողացն պարոն Վարդին, Խաթունշային և կողակցոյն Կուլպահարին, և զստերացն Ճաշխաթունին, Օղիտային և եղբարցն մահտեսի Գասպարին, Ալեքսիանոսին, Սիրունին, Միրիճանին, և կողակցուն Սիրմային, և զստերն Հոփիսիմէին, և ամենայն արեան մերձաւորացն, և միջնորդի սորա Վարդազատին, որ եղև պատճառ Յայսմաւորքիս, և անարժան գրչի Սրապիոնի և կողակցուն Մարթային, կարդացողացս և լսողացդ և որ ողորմիսն ասէ, ամէն...

Դ.

...Որոց աղօթիւքն ողորմի Քրիստոս աստուած ստացողի գրոցս տէր Նիկողայոսին և ծնողացն պարոն Վարդին, Խաթունշային, և կողակցուն Կուլպահարին, զստերացն Ճաշխաթունին, Օղիտային, և եղբարցն Ալեքսիանոսին, Մովսէսին, Գասպարին, Սիրունին, Միրիճանին, և կողակցուն Սիրմային, զստերն Հոփիսիմէին, և եղբոր որդոյն Վարդազարին, որ եղև պատճառ Յայսմաւորուքիս, և ամե-

նայն մերձաւորացն, և անպիտան գրչի Սրապիոնի և ուսուցչին իմոյ Հիդանցի մահտեսի տէր Խաչատուր քահանային, արի և քաջ քարտուղարանի, նաև ծնողաց իմոց, և հոգևոր եղբօր մերոյ Սարգիս դպրի Մելտենեցոյ, որ բաղմաշան քրտամբ կոկեց զթուղթն Յայսմաուրբիս, կարդացողացս և լսողացդ և որ զողորմիսն, ամէն:

Ե

Գլխավոր հիշատակարան

1148

...Վասն որոյ ցանկացող եղեալ սուրբ գրոցս տէր Նիկողայոս քահանայն և եկեալ ի միտս իւր և լուեալ զբան տէրունական ձայնին, զոր և հրամայէ, թէ նմանեցաւ արքայութիւնն երկնից առն վաճառականի, որ խնդրիցէ մարգարիտս գեղեցիկս և գտեալ մի պատուական մարգարիտ, երթեալ վաճառեաց զամենայն ինչ, զոր ունէր և գնեաց զայն մարգարիտն: Նոյնպէս և այս տէր Նիկողայոս քահանայ զայն հրաման առեալ և եղ յոյս յանձին և հետեւեցաւ սուրբ գրոցս, որ կոչի Յայսմաուրբ և զամենայն մարմնական ինչ առ ոչինչ համարեալ, վաճառեաց զինչս ամենայն ի հալալ յարդունեաց իւրոց և ստացաւ զայս անառիկ և անդին մարգարիտ յիշատակ հոգւոյ իւր և նախնեացն իւրոց՝ պապոյն էխտիարին և իւր պապին Շահրիարին և մամոյն Փաշային, հօրն պարոն Վարդին և մօրն Խաթունշային, կողակցուն Կուլպահարին և քրեւրն Փաշային, Օղիտային, փեսին Խաչկոյին և քրեւրն Փաշային և եղբարցն մահտեսի Գասպարին և կողակցուն Խանդատային և իւր որդոյն Վարդաղատին և կողակցուն Վարդիկին, որդոյն Մարտիրոսին և Գասպարին, միւս որդոյն Յոհաննէսին, որ յայսմ ամի փոխեցաւ առ աստուած և կողակցուն Շահմելիբին, երկրորդ հորօրն Ալէքսիանոսին, կողակցուն Զիհանին, Նազիկին, Թուրվանտային և որդոյն Խաչատուրին, երրորդ եղբօրն Միրիճանին և կողակցուն Սիրմային, որդոցն Մելքոնին, Կիրակոսին, Պօղոսին, Խաչերեսին, Արիստազէսին միւս Արիստազէսին, Մեսրոպին, Պապաճանին և դստերն Հոփսիմէին: Չորրորդ եղբօրն Սիրունին և ամենայն արեան մերձաւորացն, կենդանեացն և հանգուցելոցն, որ առ Քրիստոս են փոխեցեալ, վասն որոյ ազաշիմք զամենեսեանդ, որք հանդիպիր սմա կարդալով կամ օրինակելով և կամ հարեանցի տեսանելով՝ յիշեսջիք ի մաքրափայլ յաղօթս ձեր զտէր Նիկողայոսն հանդերձ ամենայն զարմիք, և դուք յիշողքդ յիշեալ լիջիք ի Քրիստոսէ Աստուծոյ մերոյ, այժմ և անդրաւ յաւիտեանս յաւիտենից, ամէն:

Արդ, գրեցաւ սուրբ գիրքս հարանց, որ կոչի Յայսմաուրբ ի Բաղանութեանս հայկական սեռի ՌՀԸ-ին (1629), կաթողիկոսութեան էջմիածնայ տեառն տէր [], առաջնորդութեան Օլախաց երկրի տէր Ղազար վարդապետին, աւագերէցութեան տէր Անդրէասին և երէցփոխանութեան պարոն Մերիկին և այլ քահանայիցն տէր Յովաննէսին, տէր Ղուկասին, տէր Ղազարին, տէր Վար-

1 Ազատ տեղ է բաց թողնված կաթողիկոսի անունը լրացնելու համար:

դանին, տէր Աւետիքին, տէր տէր Սիմէոնին, նորընծայիցն՝ տէր Աստուածատուրին, և միւս տէր յԱստուածատուրին, տէր Մովսէսին: Եւ թագաւորութեան [] պարոնին Գրեցօ երկիրս Օլախաց, ի քաղաքս Սէշօլ, ընդ հովանեաւ վանորէիցս Սուրբ Հաճկատարի և Սուրբ Ըստրատիոսեանցն և Սուրբ Լուսաւորչին, քանզի սկիզբն ի Հաճկատարն արաք և յաւարտն ի Սուրբ Օգսէնտ: Ձեռամբ անարժանիցս մեղապարտ Սրապիոնի և յոսքամ Սարգիս դպրի, ի խնդրոյ տէր նկողայոս քահանային, որ է աստ երկրէն Բարերթու ի գեղջէն Հընտէու: Արդ, ազաշիմք զձեզ մանկունք նազելի մօրն մեր Սիովնի, սուրբ քահանայքդ պատուելի, որ էք տեսուչ ժողովրդի, որ պատահիք սուրբ գրոցս՝ յիշեսչիք ի մաքրափայլ յաղօթս ձեր զՍրապիոն և զյուսացուցիչն իմ զմէյտէսի տէր Խաչատուր արի և քաջ քարոզարանն Հիդանեցի, որ բազում աշխատութեամբ և գորովագոյթ սիրով հասոյց բիրտ և հաստատամիտս ի յարուեստ գրչութեան, զփոխարէն ի Քրիստոսէ տացէ սմին:

Դարձեալ յերեսս անկեալ և զլուխ ի գետին դնելով, ո՛վ դասքն քահանայից և ուսումնասէր սարկաւագունք, յորժամ ընթեռնուցուք զպատմութիւնն սուրբ հայրապետաց և նահատակութիւնս սուրբ մարտիրոսաց, յիշեսչիք ի յաղօթս ձեր անպիտան հողս և փոշի զՍրապիոն գծողս Բարերթացի և զհայրն իմ Ջանումն, և զմայրն իմ Շահփայշայն, զքոյրն իմ Լուսիաթունն, փոքր եղբայրն իմ Գրիգորն, որք են հանգուցեալ առ Քրիստոս, և կենդանի եղբայրն իմ պարոն Յակոբն, զկողակիցս իմ զՍարթայն, և որդիքս Յակոբն և Աքսէնտն հանդերձ ամենայն զարմիրք իմովք, ամէն:

Դարձեալ յիշեսչիք ի սրաթոիչ յաղօթս ձեր, ով դասք լոյսերամից քահանայքդ աստուածային սուրբ և մաքուր ընտրեալ դասին, ո՛վ մանկունք Սիովնի և ուսումնակիցք մեր, որք հանդիպիք այս սուրբ գրոցս կարգալով կամ օրինակելով: Արդ ես նըւստս ամենայնի և զառածեալս մեղօք ի լի, զծոյլս ի բարին և զյարագս ի շարին, սուտանուն Սարգիս դպիրս՝ գծողս աղերսեմ ի ձեզանէ յիշել ի տէր՝ զյուսուցիչն իմ զՅովանըն դպիրն, որ բազում շանիւ և աշխատանօք զվրիպեալն և զանիմաստս, թանձրամիտս և յետնեալս ուսոյց արհեստ՝ գրչութեան. միայն փոխարէն հատուացէ տէր աստուած երախտիցն իւրոյ հարիւրապատիկ ի հանդերձեալ կեանսն, ամէն: Դարձեալ յիշեսչիք ի մաքուր յաղօթս ձեր զհայրն իմ զմահտեսի տէր Յոհաննէս քահանայն, և զմայրն իմ Ջարդարն, և զքոյրս Գուլվարդն, և զեղբայրքն իմ Գասպարն, Կիրակոսն, Մելքոնն, Թորոսն և ամենայն արեան մերձաւորքն իմ զկենդանիս և զհանգուցեալսն առ Քրիստոս, ամէն:

Աւարտեցաւ սուրբ գիրքս ի դառն և ի դիժար ժամանակիս և ի ձմերպեալ յաւուրս վերջին եկն ի վերայ մեր բարկութիւնն աստուծոյ, վասն ծովացեալ մեղաց մերոց յարեանն յազգն անհաւատից, զոր և անօրէն, անագորոն և զազանաբարոյ քարապահանջ

1 Ազատ տեղ է թողնված, քանի որ հիշատակարանի գրման ժամանակ գահակալական պայքար էր գնում, և դեռ Մուղղովան իշխան չուներ:

բռնաւոր, կոշիւն նետողը, որ է Թաթարն՝ եկեալ մտին երկիրն Իլախաց յաւար առնել: Որ եւ բազում քաղաքս եւ գեղս տապալեցին եւ զբազումս գերեցուցին, յետոյ եկեալ ազգն Իլախաց բազում զօրօր ի վերայ նոցա, զգերիքն թափեցին եւ զբազումս սրախողխող արարին. եւ կէսքն իրրեւ զխող վարեալ տարան ի թախթն գոալին. եւ մնացեալքն եկին փախստական երկիրս Օլախաց եւ վրդովեցուցին երկիրս զայս. եւ զբազումս գերի առեալ տարան: Եւ յետ երից եւ շորից աւուրց անցանելոյ նոցա՝ եկն եհաս եւ այլ շարագոյն բօթ, թէ ահա Միրօն պարոնն¹ ժողովեալ է բազում Ղազախ եւ կուգայ ի վերայ միւս պարոնին: Եւ ահա կատարեցաւ բանն տէրունական, որ ասէ թէ Տուն Բ(2) բաժանեալ աւերեսցի, վասն որոյ մեծամեծքն Միրօն պարոնին զալպեցին զնա, որ եկեալ փախստեամբ զնաց նստաւ ի բերդն Խօթինու եւ երկիրս անտիրացաւ ի թագաւորաց Դ(4) ամիս, յետոյ եկն որդին յԸռատօլ պարոնին², տղա զուով նստաւ ի Եաշ քաղաքին աթոռ թագաւորութեանն, ըստ յայնմ, որ ասէ, թե Աստուած որ բարկանայ ի վերայ երկրի մանուկ թագաւոր առաքէ նոցա եւ տղայ առաջնորդ: Ահա կատարեցաւ բանքս այս ի վերայ Օլախաց երկրիս, զի նախարարքն սորա ինչպես որ կամեցան այնպէս կու կողոպտեն երկիրս այս: Վասն այսորիկ հրամայէ կայծակնամաքուր մարգարէն յԵսայի՝ Ամենայն անձինք ի ցաւ եւ ամենայն սիրտ ի տրտմութիւն եւ շիբ առողջութիւն ոտից մինչեւ ցզուխ: Եւ քնարերգուն մարգարէն Դաւիթ ասէ ի յերգս, թէ Այս ամենայն եկն ի վերայ մեր վասն մեղաց մերոց: Բարեխօսութեամբ սրբոցս որ կան ի տփին յայսմիկ աստուած խաղաղութիւն տացէ երկրի եւ թագաւորաց հաշտելիութիւն: Արդ, աղաչեմք զձեզ, հայրք եւ եղբայրք, յիշել ի տէր միոյ ողորմեային եւ աստուած, որ առատն է ի տուրս բարեաց, ձեզ յիշողացդ եւ մեզ յիշելոցս ողորմեսցի ի միւս անգամ գալստեանն, ամէն:

(Շարունակութեան մեջ մեծարանքի տողեր կան նվիրված Յայսմաւուրքի կազմողներից Գրիգոր Մերենց վարդապետին, որին հաշորդում է ստորև բերվող շափածո հիշատակագրութիւնը):

2

Դարձեալ հայցեմք սուրբբերդ բարի,
Ոչ մոռանայք ծառայքս գերի՝
Սրապիոն Բարերթացի
Եւ զՍարգիսըն Մելտենցի:
Ո՛վ քահանայքդ նազելի
Եւ սպասաւորք սուրբ տաճարի,

¹ Միրօն Բարեռովակի-Մովսիս եղել է Մուղղվայի իշխան 1626 թ. հունվ.— 1629 թ. օգոս. 30:

² Ըռատոլ պարոնը Թադու Միհնեան է, որը եղել է շորս անգամ Վալաքիայի և երկու անգամ էլ իշխան Մուղղվայի (1601—1626): Վերևում հիշված ղեռատի իշխանը Ալեքսանդրու Կոկոնույն է, որը եղել է իշխան Մուղղվայի (1629—1630 ապր. 29):

Յիշման առէք զմեզ արժանի,
 Որ եմք անձամբքս մեղօք ի լի:
 Զձեզ աղաչեմք մանկունք բարի,
 Սարկաւազունք նոր Սիոնի,
 Դուք հայցեցէք տեառնէն ձրի,
 Որ թողութիւն մեզ պարգեւի:
 Սուրբ քահանայքդ հոգելի,
 Դուք նմանողք էք հրեշտակի,
 Միջնորդ լերուք տեառն Յիսուսի,
 Մեղանքն մեր ոչ չիշխսցի:
 Եւ տրուպ Սրապս Բարերթացի
 Զձեզ աղաչեմ արտասուելի,
 Ո՛վ սուրբ հայրքդ նազելի,
 Յիշել զծնօղքս իմ ի բարի:
 Եւ հօրն իմոյ Զանում ասի,
 Եւ մօրն իմոյ Շահփաշայի,
 Եղբօրս իմոյ, Յակոբ կոչի
 Եւ միւսոյն՝ Գրիգոր ասի:
 Եւ կողակցոյս իմ Մարթայի,
 Որդւոյս իմոյ Յակոբ ասի
 Եւ միւսոյն Աքսինդ կոչի,
 Եւ իմ արեան մերձաւորի:
 Զմեղօք լցեալ ամենայնի
 Եւ դեգերեալս մէջ աշխարհի,
 Զարուպ հողս եւ փոշի՝
 Սարգիս գպիրս Մալաթիացի:
 Զձեզ աղերսեմ, սուրբբըրդ արի,
 Որք հանդիպիք յայսմ տառի,
 Եւ ընթեանուք սիրով սրբաի,
 Դուք ասացէք տէրն ողորմի:
 Եւ իմ նախնեաց ամենայնի
 Եւ ծնողացն իմ հոգելի,
 Որ զիս ծնան մեղօք գերի
 Եւ սնուցին մէջ աշխարհի:
 Եւ հօրն իմոյ քահանայի
 Տէր Յովաննէս անուն կոչի,
 Նահատակեալ ի մէջ երկրի,
 Յաւազակաց ձեռք խողխողի:
 Եւ մօրն իմոյ Զարգար ասի,
 Որ եղեալ կայ դերեղմանի,
 Քրեւր իմոյ Կուլվարդ կոչի,
 Ինքըն մարմնով կայ կենդանի:
 Եւ իմ եղբարցս շորրորդի,
 Որք են առողջ մարմնով յերկրի,
 Պաղատեցէք տեառն Յիսուսի,

Զի թողութիւն նոցա լիցի:
 Նախ եւ յառաջն Գասպարի
 եւ երկրորդին Կիրակոսի,
 եւ միւսոյն Մելքոն կոչի
 եւ շորրորդին Թորոս յորչի:
 եւ իմ արեան մերձաւորի,
 Որ կան եղեալ հող տապանի,
 Զի թողութիւն նոցա լիցի
 Ի յարութեան յաւուր վերչի:
 եւ կենդանեաց յայսմ աշխարհի
 Կացցեն ամբողջ 'ւ անզրրդուելի,
 Խաղաղութիւն պարգեւեցի
 Մինչ ի խորին ժամանակի:
 Զնրաստքս ամենայնի
 եւ դեզերեալս ի մէջ երկրի,
 Սարգիս զըպիրս Մելտենցի,
 Զոտանաւորս շարադրեցի:
 Որք հանդիպիք յայսմ կտակի
 եւ ընթեանուք սիրով սըրտի,
 Դուք ասացէք տէրն ողորմի
 Զեզ եւ մեզ ամենայնի:
 Յիշողքդ զմեզ՝ լիշեալ լիշիք
 Արքայութեանն Քրիստոսի,
 Յորժամ նստցի ի յատենի
 Արժանասցուք կենաց ձայնի:
 եւ նմա փառք ամենայնի
 Ընդ հօր հոգւովն ճշմարտի,
 Յաւէտ յայժմոյս եւ միշտ էի
 եւ յաւիտեանս յաւիտենի,
 Ամէն, ամէն եւ եղիցի:
 Զեսս երթայ դառնայ ի հող,
 Գիրս մնայ լիշատակող
 Ոհ, ոհ, դարձեալ ոհ,
 Վա՛յ ինձ, մեղաւորիս Ռ (հազար) բերան:

է

Փրկողների

5

Որոց աղօթիւք ողորմի Քրիստոս աստուած Յայսմաւորքս ի
 գերութենէ ազատողին յԱկնցի հայճի Փիրուխանին եւ իւր ծնողացն,
 հօրն Խորին, մօրն Յուզկուլին եւ իւր եղբարցն Թամուրին, Աստուա-
 ծատուրին, Աբրահամին, Յակոբին, Յոհանին, Մովսէսին եւ յամե-
 նայն յարեան մերձաւորաց եւ որ զողորմին ասէ, ամէն:

Ը

549 Որոց աղօթիւք ողորմի Քրիստոս աստուած զսուրբ Յայմատուրքս ի գերութենէ ազատող խօճայի եկեղեցրան Վասիլին եւ հօրն Մանուկին եւ մօրն Մարուցային եւ կողակցին Խաթունմելիքին, եւ կորօրն խօճայ Թումանին եւ որդոյն Օվանէսին եւ Օհանին զստերացն Աննի՝ ձային եւ Մարուցային եւ Ալխաթունին եւ Հռիփսիմէին եւ ամենայն արեան մերձաւորացն եւ անպիտան գրչի սորին ||| տէր ||| Յովանէս Խութինու քահանայ |||

Թ

Յանկագրողի

Գրեցաւ ցանկս այս ձեռամբ մեղապարտ Տէր Սիմէոնիս Թորոսեան, յամի տեանն 1725 սեպտեմբերի ամսոյ 19:

(Այս հիշատակագրութիւնը ամենայն հավանականութեամբ գրված է Տրանսիլվանիայի Զուրջով քաղաքում, քանի որ ցանկագրողը հիշյալ տեղի հայոց ժողովրդապետն է կղել):

Ժ

Այլ անձի

Ձեռագրի վերջում.

Ի թվ. ՌՄԺԸ (1769) մարտի է (7) եղև գիրս այս, ինչպես ես կաշբար, որդի Աբրահամի այս գիրս գրեցի, վասն գրչագործութեան հարմար, օվ օր կարգայ շի մեղադրէ, զերէ ծուր զնայցիլ է, ամէն:

Մեր. վկայաբանութիւնների վերջում բաղմաթիվ տեղերում հիշատակվում են ստացողի և նրա հարազատների անունները:

(«Հանդէս ամսօրեայ», 1913 թ., էջ 691—697: Ձեռագրի մասին տե՛ս նաև Ion Apostol Popescu, „Un valoros document cronicăresc“ (Ժամանակագրական արժեքավոր մի փաստաթուղթ). „Steaua“ Cluj, 1961, martie.

12(24)

ԲԱՌԱՐԱՆ ՀԱՅՈՅ

Երևան

ՌՃԷ—1658 թ

Գրիչ՝ վարդան: Թերթ՝ 244: 13,8×9,5: Թուղթ: Նոտրագիր
Երկսյուն: Տողեր՝ 12—14:

Բովանդակություն

Սկիզբ. Այս տառ ձայնաւոր և երկամանակ են, սկիզբն գրոցն:
Աբարովդ — անշէն.

Աբանայ — հօր օրհնութիւն...

Վերջ. Օցաօղ — քճճէլ

Օցաեւ — ի բայց քեղցեւ, ճողոպրեւ, սլատառեւ, քայքայել:

Խորագիր-նիշատակագրութիւն

1ա Բառարան Հայոց գրեցեալ ի թվ. Հայոց ՌՃԷ (1658) յԱնապատին Երևանայ ի Վարդանայ համբակէ:

13(11)

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Եաշ

ՌՃ և Ը — 1659 թ.

Գրիչ՝ Սիմէօն քահանայ: էջ 576: 19,5 × 15: Թուղթ: Երկսյուն: Բոլորագիր: Տողեր՝ 23: Մանրանկարչութիւն — Համարարբառային խորաններ, Ավետարանիչների նկարներ և սկզբնաթերթեր՝ կիսախորաններով: Կազմ՝ կաշեպատ տախտակ:

Հիշատակարան գրչի

575

Փա՛ռք... Արդ գրեցաւ Սուրբ Աւետարանս ի թվականութիւնս Հայոց ազգի ՃՌ և Ը (1659) ամի, ի յերկիրն Պուղտանաց ի մայրաքաղաքն Եաշն, ընդ հովանեաւ Սուրբ Աստուածածնիս և Սուրբ Լուսաւորչոյն, ձեռամբ յոգնամեղ և մեղսաթաւ սուտանուն Սիմէօն քահանայի: Որք հանդիպիք սմա կարգալով կամ հարեանցի տեսանելով, յիշեսցիք ի սուրբ յաղօթս ձեր ըզծրող սորին և զուք յիշեալ լիջիք ի Քրիստոսէ աստուծոյ մերոյ, որ է արհնեալ յաւիտեանս, ամէն:

14(9)

Ք Ա Հ Ա Ն Ա Յ Ա Թ Ա Ղ

Սուշավա

ՌՃԺԹ — 1663 թ.

Գրիչ՝ Ազարիա կղերիկոս: էջ՝ 346: 21,2 × 16,8: Թուղթ: Բոլորագիր: Միասյուն: Տողեր՝ 19: Մանրանկարչութիւն՝ կիսախորան, յուանցազարդ և զարդագիր (բուսական մոտիվներով):

Սկ. [Կ]անոն յորժամ եպիսկոպոս կամ քահանայ կամ հայրապետ կամ ուխտի առաջնորդ կատարի մահուամբ...

Տէր, ապաւեն մեր ազգէ մինչև յազգ...

Հիշատակարան գրչի

էջ 337

Եւ յիշատակարան սուրբ գրոցս:

Փա՛ռք... Արդ գրեցաւ սուրբ տառս, որ մականուամբ Քահանայաթաղ կոչի, ձեռամբ յոգնամեղ և անարհեստ սուտանուն Ազարիայի կղերիկոսի, որ զանունս ունիմ և զգործս ոչ: Բայց գրեցաւ սա ի յաշխարհս Պուղտանաց, ի քաղաքս Սէշով, ընդ հովանեաւ և բարձրահայեաց հռչակաւոր տաճարիս Սուրբ Սիմէոնի: Եւ ի կաթողիկոսութեանս Հայոց Սուրբ էջմիածնա տեանն տէր Յակոբին, և առաջնորդութեան յայսմ գաւառի տէր Սահակ արհիեպիսկոպոսին, և ի

Թվականութեանս հայոց, ՌՃԺԲ (1663) ամին, մարտի ամսոյ ժէ (17)-ին:

(Ձեռագրի սկզբում և վերջում կան զանազան նշումներ, որոնցից մի քանի տող բերում ենք ստորև իբրև նմուշ):

էղաւ աղբար ասվատուրինը

ՃՄ օխայ պաշխայ զտունը է (7) պաշղայ Ը (8),

...էղաւ Մանուկինը ճ ու ժԵ,

պշխ(այ) ճուլ-պշխ ժԶ:

15(49)

ԻՄԱՍՏԱՍԻՐԱԿԱՆ ՎԻՃԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆՔ ՈՄԱՆՔ, ՈՐՔ ՊԱՏԿԱՆԻՆ ԱՌԳԻՏՈՒԹԻՒՆ ՄԵՏԱՅԻՍԻԿԱՅԻՆ, ՈՐ ԹԱՐՔՄԱՆԻ ՀԱՄԱԲՆԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ
[Շ]ԱՐԱԿԱՐԳԵԱԼՔ Ի ԿԱՐԳԷ ԹԷԱՏԻՆՈՒՈՅ ԿՂԵՄԷՍ
ԱՍՏՈՒԱՄԱԲԱՆ ՎԱՐԳԱՊԵՏԷ

Լվո՞վ

ՌՈՁԲ—168Դ

Թերթ՝ 228: 20,2×16: Թուղթ: Միասյուն: Տողեր՝ 29 և այլն:

Հիշատակագրություն

34բ

Լատին թ.ՌՈՁԲ (1682) Հունվարին յաւուր Բ(2):

16(73)

ՏՕՆԱՅՈՅՑ ԵՒ ՊԱՐԶԱՏՈՒՄԱՐ

Լվով

ՌՃԼԳ—1684 թ.

Գրիչներ՝ Արապկերցի Սարգիս փոքրաւոր և Թոխաթցի Սարգիս եպիսկոպոս: Թերթ 223:9,8×7,8: Թուղթ: Բոլորագիր: Միասյուն: Տողեր՝ 15:

Հիշատակաւան և հիշատակագրություններ

Գրիչների

Ա.

160բ

Գրեցաւ Տօնացոյցս և պարզատումարս և փոքրիկ աղօթից գլբկիկս ձեռամբ յԱրապկերցի մեղաւոր Սարգիսըս: Ո՞վ որ հանդիպի Ա(1) հայր մեղայիւ յիշէ աստուած զինքն վերին արքայութեան յիշեալ լիցի: Ամէն:

Բ

220ա

Գրեցաւ Պարզատումարս ձեռամբ Թոխաթցի Սարգիս եպիսկոպոսիս, թվին Հայոց ՌՃԼԳ (1684) ի մայրաքաղաքն Լով:

Գ

Շնորհեցի յԱրապկերցի Սարգիս փոքրաւորիս բարով վայելէ, ամէն:

Գ

Այլ անձանց

1176(1727)-ին հայոց շինէցի զմըրշղըս, մէրաւ տէր Յակոբը մայսի ժԱ(11):

Ե

Գըրեցաւ գիրըս ան տարի, որն որ էլան հայերն ի թագաւորութեան Միհայր պա(րոնին)¹ ժամանակին, ի քաղաքն Շոշովըն (իմա՛ Սուշավա), թվին ՌՃԾԳ (1704) ամսոյն ունիւլարի ԻԲ (22) օրն էրկուշարթի:

(Կա նաև սլավոնատառ ումիներեն մի գրվածք)

17(51)

Ժ Ո Ղ Ո Վ Ա Մ Ո Յ

Զուրշո՞վ ՌՌՁԵ—1685 թ.
19×15,5: Թուղթ: նոտրագիր: Միասյուն: Տղեր՝ 16:

Հիշատակագրութուն

Գրչի՞

Ի թվոյն Քրիստոսի ՌՌՁԵ, 1685 մարտի ԻԵ, 25:

Հետագայի

1776-ին ունիսի 1-ին հանգաւ ի տէր ||| ողորմած հոգի աղ[աշաշ] Գօտրաշ Մնտրուլի նիկուլի, վոս[ո]ր կարգայ, նայ մէկ հար մեր զՔրիստոս իշէ զինքը. և էր 76 տարեկան հանգրստեան ժամանակը: Մէրալ մաման 1777 տէձէնպէրի 7-ին ||| աղ[աշաշ] Գօտրաշի Մնտրուլի:

18(29)

ԳԱԹԷԽԻՉՄՆ ՀՈՕՄԵԱԿԱՆ ԵՒ ՅՈՒՅԱԿ ԱԻԵՏԱՐԱՆԱՅ ԿԻՐԱԿԷԻՑ

Լէօպօլիս ՌՌՂԷ՞—1697՞ թ.
էջ 440 + 24: 32×20: Թուղթ: նոտրագիր: Միասյուն: Կաշեկազմ:

Հիշատակարան-հիշատակագրութուն

Ա

Գրչի՞

Գաթէխիզմն Հոսմեական, այս է վարդապետումն իրաց սրբազանաց ըստ վճռոյ, Սրբազնասրբոյ ժողովոյն Թրիտենթինոյ, հրա-

¹ Խոսքը վերաբերում է Միհայր Ռակովիցցին, որը երեք անգամ իշխան է դարձել Մուղղովայի և երկու անգամ էլ՝ Վալարիայի (1703—1727 թթ.):

մանաւ Փիոսի Ե-երորդի քահանայապետին ծայրագունի, տպագրեցեալ յամի տեառն ՌՇԿԶ (1566). յետ այնորիկ ի գլուխս և ի խնդիրս բաժանեցեալ իսկ և զանազանաց Սրբոց Հարց զգացմամբք և երկաքանչիւրոյ թէ նորոյ և թէ հնոյ կտակի հեղինակութեամբք ի լուսանցսն փաղանշանեցեալ: Որում ևս ցուցանք երկու վերայաւելեցեալք, մին այնց իրաց, որք ի բոլորում զրգի աստ պարունակին: Միւսն այնց, որք առ Աւետարանս կիրակէից և առ տօնս ոմանս պատկանիլ կարեն, վասն դիտաւորութեան Հոգարարձուոց քահանայից: Թարգմանեցեալ ի Հայկական բարբառ, յամի տեառն ՌՈՂԷ (1697) ի Լէօպօլիս՝ ի փառս մեծագոյնս Աստուծոյ:

Բ

էջ 1 Ի գրեանց Տ. Յօհաննու Մխիթարայ Յովհաննան 1730, 40 պա.

Գ

Բ. մաս. էջ 19 Ի գրեանց բաղմապայծառ տեառն Յօհաննու Մխիթարեան էրզրումեցւոյ վարդապետի և առաքելական միսիոնարի:

Դ

էջ 24 Յամի տեառն 1732 եկի ի յԱխրլըրխայ և սկսայ քարոզել Յունվարի 1 մտի ի նոյն քաղաքն:
(Բովանդակությունը տե՛ս «Հանդէս Ամսօրեայ», 1914 թ., էջ 667—670):

19(20)

ՏԱԻՆԱՅՈՅՅ ԵՒ ԱԻԵՏԱՐԱՆԱՅՈՅՅ ԵՒ ԿԱՐԳԱԻՈՐՈՒԹԻՒՆՔ ԵՒ
ՀՐԱՀԱՆԳՔ ՏԷՐՈՒՆԱԿԱՆ ՏՕՆԻՑ

15,1×9,3: Թուղթ: Նոտրագիր:

ժէ դար

20(25)

Ս Ա Ղ Մ Ո Ս Դ Ա Վ Թ Ի

ժէ դար

Գրիչ՝ Մարկոս: Ստացող—Յակոբ պատրիարզ Զուղացի: էջ 440:
13×10: Թուղթ: Բոլորագիր: Միասյուն: Տողեր՝ 16 և այլն: Մանրանկարչուրյուն՝ Գլխազարդ, լուսանցազարդ և զարդագիր:

Հիշատակարան

էջ 240 Հանդիպողացդ և վայելողացդ յայսմ աստուածարեալ սեղանոյս, ազաչեմ յիշել զստացող սորին զՅակոբ պատրիարզ Զուղացի սպասաւոր տեառն Փիլիպոսի և Յակոբայ սրբազան կաթողիկոսաց: Ընդ նմին և զիս զզօղ սորին բաղմամեղ Մարկոս բանի սպասաւոր ևս յիշեցէք:

21

Տ Օ Ն Ա Յ Ո Յ Յ

ժէ դար

Քերթ՝ 251: 10,5×8,5: Թուղթ: Նոտրադիր:

Հիշատակագրություն հետագայի

251բ Այս տօնացուցս Սիլիստրցի Ուփանեսի որդի տիրացու Նսային է, բարով վայլէցրնէ, Թվի. ՌՃՄէ (1708) հղաւ:

22

Կ Ա Ն Ո Ն Ա Գ Ի Բ Բ Հ Ա Յ Ո Յ

Սուշավա՛

ժէ դար

Գրիչ՝ Հավանաբար Մառուկ դպիր: Քերթ՝ 210: 22,4×16,5: Թուղթ: Նոտրադիր: Վինակ—անկազմ, պրակներն անշատված: Երկսյուն: Տղեր՝ 25:

Հիշատակագրություն

24բ Զմեղաւոր Մառուկ դպիրս՝ որդի Նիկօլին՝ յիշեցէք, ով հղբայրք, և աստուած զձեզ յիշէ իւր միւս անգամ գալստեան, ամէն:

23(17)

Պ Ա Տ Ա Բ Ա Գ Ա Մ Ա Տ Ո Յ Յ Ա Ք Ա Ն Ա Ս Ի

ժէ դար

Քերթ՝ 130: 18,6×14,7: Թուղթ: Նոտրախառն շեղադիր:

Հիշատակագրություն հետագայի

130ա Թվին ՌՃՁԴ (1735) սեպտ. ի ԺԴ (14) օրն կիրակի, որ է սուրբ Խաչին տէր Մարտիրոսն էկաւ իմ աղբատ խոնախն, նա ևս Խաչատուրս մօլօն Պիրով պաշխէցի դայս գիրգս վերոյգրեալ տէր հօրը, մանաւանդ, օր յիշատակ է զվարպետս զնաշխուն տէր Օհանը, և այլն, տէր հայրը գիտէ:

24(6)

Մ Ա Շ Տ Ո Յ

ժէ դար

Քերթ՝ 180: 21,3×15: Թուղթ: Բոլորադիր, մասամբ նաև նոտրադիր: Երկսյուն: Տղեր՝ 19:

25(12)

Ս Ա Ղ Մ Ո Ս Ի Դ Ա Ի Ի Թ

ժէ դար

Քերթ՝ 176: 19,5×17: Թուղթ: Նոտրադիր: Մանրանկաւորություն՝ խորանաղարդ սկզբնաթերթ, լուսանցաղարդ և դարդադիր (բուսական):

26(38)

ԹՈՒՂԹ ՔԱԶԱԼԵՐԱԿԱՆ

Լէօպօլիս

ՌՃԾԲ—1703 թ.

Հեղինակ՝ Վարդան Յունանեան: Էջ՝ 154: 22,6×15,5: Թուղթ:
Միասյուն: Շեղագիր: Տաղեր՝ 26:

Ա

ԽՈՐԱԳԻՐ

Թուղթ քաջալերական առ ուղղափառս մերազնեայս, որք ի քաղաքին Եվդոկիայ: Ի ժամանակին յորում զարթուցեալ էր հալածումն սաստիկ ընդ ամենայն տէրութիւնն Տաճկաց, ընդդէմ Արամազնեայց զկաթողիկէ հաւատն Հռոմէական դաւանողաց: Յամի տեառն ՌԶԱ-ին (1701) և ի թվ. Հայոց ՌՃԾ-նին (1701): Յորում և զնախագահութենէ աթոռոյ սրբոյն Պետրոսի և զյաջորդէ նորին քահանայապետէն Հոսովայ և զուղղափառութենէ սրբոյ ժողովոյն Քաղկեդոնի, յարարերին վէպք յինքենէ եկեղեցւոյն Հայոց:

Գրեցեալ յամի տեառն ՌԶԳ-ին (1703) և ի համաթութեանն Արամեանց ՌՃԾԲ-ին, (1703) ի Լէօպօլիս:

Բ

Այլ նշումներ

1ա Ի գրոց տէր Սիմէոնի Թորոսեան:

(Տե՛ս նաև Հ. Տաշյան, Յուցակ հայերէն ձեռագրաց մատենադարանին Մխիթարեանց ի Վիեննա, Վիեննա, 1895, № 12, էջ 107—116 և № 37, էջ 194):

27(58)

ՔԵՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ ՍՏԵՓԱՆՆՈՍԻ ՍՏԵՓԱՆԵԱՆ ՌՕՇՔԱՅԻ

Սզանխալա՝

ՌՃԿԷ—1718 թ.

Գրիչ՝ Յովհաննես: 17×10,5: Թուղթ:

Նոտրախառն շեղագիր: Թերք՝ 147: Միասյուն: Տաղեր՝ 24:

ԽՈՐԱԳԻՐ

Քերականութիւն Ստեփաննոսի Ստեփանեան աստուածաբանութեան վարդապետի Կամէնցացւոյ ըստ իսկական ոճոյ լեզուին Հայոց, շարադրեցեալ ի Սզանխալաօվ յամի տեառն 1718 և հայոց ՌՃԿԷ:

Բովանդակութիւն

Սկիզբ. (2ա) Յառաջաբանութիւն. Բազումք զքերթողական...

Քերականութիւն Ստեփանեան: Գիրք առաջին. յաղագս հոլովման անուանց և լծորդութեան բայից: Գլուխ առաջին. առաջին հոլով-

վումն, որոյ սեռականն հղիցի այս. հղակի անուանական՝ Աղամ,
Աղամ...

28

ԳԵՌԼԱ ՀԱՅԱՔԱՂԱՔԻ ԽՈՐՀՐԴԱՐԱՆԻ (ՔԱՂԱՔԱՅԻՆ ՎԱՐՉՈՒԹՅԱՆ)
ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԱՏՅԱՆ, Ա. ՀԱՏՈՐ

Գեոլա 1714—1730 թթ.
էջ՝ 606: 34×21,5: Թուղթ: Շեղագիր: Միասյուն: Տողեր՝ 24, և այլն:

29

ԳԵՌԼԱ ՀԱՅԱՔԱՂԱՔԻ ԽՈՐՀՐԴԱՐԱՆԻ (ՔԱՂԱՔԱՅԻՆ ՎԱՐՉՈՒԹՅԱՆ)
ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԱՏՅԱՆ, Բ. ՀԱՏՈՐ

Գեոլա 1730—1761 թթ.
էջ՝ 600: 34×21,5: Թուղթ: Շեղագիր: Միասյուն: Տողեր՝ 24 և այլն:

30

ԳԵՌԼԱ ՀԱՅԱՔԱՂԱՔԻ ԽՈՐՀՐԴԱՐԱՆԻ (ՔԱՂԱՔԱՅԻՆ ՎԱՐՉՈՒԹՅԱՆ)
ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԱՏՅԱՆ, Գ. ՀԱՏՈՐ

Գեոլա 1762—1796 թթ.
էջ՝ 532: 34×21,5: Թուղթ: Շեղագիր: Միասյուն: Տողեր՝ 24 և
այլն:

(Վերահիշյալ ձեռագիր մատյաններում կան նաև դատական,
գործերի վերաբերյալ բազմաթիվ արձանագրություններ):

31

CONFRATERNITAS S. GREGORII NATIONIS
ARMENAE ILLUMINATORIS.

ԵՂՔԱՅՐՈՒԹԻՒՆ ՍՐԲՈՅՆ ԳՐԻԳՈՐԻ ԼՈՒՍԱՒՈՐՉԻՆ: ՅԱՄԻ-
ՏԵԱՌՆ 1729 ԵՎ ՀԱՅՈՅ ՌՃՂԸ ՈՒԼԻՍԻ ԱՄՍՈՅ 26:

Գեոլա ՌՃՂԸ—1729 թ.
Հեղինակ՝ Ստեփանոս Ստափանեան Ռօշրայ Կամենացի այցա-
րար Հայոց Տրանսիլվանիոյ: Գրիչ՝ Տէր Յօհաննէս Մխիթար Յօհա-
նեան, գեր. վարդապետին այցարարութեան նօտար: էջ՝ 34:
29,4×22,9: Կազմ՝ կարմիր թավշյա: Թուղթ: Բոլորագիր և նօտա-
գիր: Միասյուն: Տողեր՝ 24—25: (Հայաբաղարի Տանուտիրաց հղ-
բայրության կանոնագրությունն է, տե՛ս հրտ. Գր. Գովրիկյանի
«Գրանսիլուանիոյ հայոց մետրապոլիսը կամ նկարագիր Կերլա Հա-
յաբաղարի ի դիր և ի պատկերս», Վիեննա, 1896, էջ 61—73):

32(47)

ԵՐԳԱՐԱՆ ԵՒ ՄԱՇՏՈՅ

Գեոլա ՌՃՁԱ—1732 թ.
Գրիչ՝ Տիրացու Մարտիրոսի որդի Մկրտիչ: Թերթ՝ 75:
21,2×16,5: Թուղթ: Նօտրագիր: Միասյուն: Տողեր՝ 27:

Հիշատակարան

Գրչի

- էջ 74 Գրեցաւ ձեռամբ անարժան տիրացու Մարտիրոսի որդի Մկրտչի, միջնորդութեամբ տէր Յակոբին, թվ. ՌՃՁԱ (1732) յունվարի ԻԵ(25):

33

Տ Օ Ն Ա Յ Ո Յ Յ

Գեոլա 1734 թ. ՌՃՁԳ—1734 թ.
Գրիչ՝ Տիրացու Աստուածատուր: 19×15,5: էջ 178: Թուղթ: Նոտրադիր: Միասյուն: Տողեր՝ 25—27:

Հիշատակարան

Գրչի

- էջ 177 Գրեցաւ Տօնացոյցս ձեռամբ անարժան տիրացու Աստուածատուրին՝ նուրիճանի որդույ, ՌՃՁԳ (1734) հոկտեմբերի 2 (6):

34(52)

Մ Ա Շ Տ Ո Յ

Գեոլա 1735 թ. ՌՃՁԳ—1735 թ.
Գրիչ՝ Տիրացու Աստուածատուր: 19×15,5: էջ 302: Թուղթ: Նոտրադիր: Երկսյուն: Տողեր՝ 27:

Հիշատակարան

- էջ 293 Շնորհիւ և ողորմութեամբ ամենակարողին աստուծոյ գրեցաւ Մաշտոցս ձեռամբ Տիրացու Աստուածատուրին՝ նուրիճանի որդույ, հայաբաղարն Կեոլայ, թվին ՌՃՁԳ (1735) օգոստոսի ԻԹ (29):

35(66)

Տ Օ Ն Ա Յ Ո Յ Յ

ԸՍՏ ՈՒՂՂԱՓԱՌԱՅ ՀԱՅՈՅ, ՇԱՐԱԴՐԵՅԵԱԼ Ի ՍՏԵՓԱՆՆՈՍ ՍՏԵՓԱՆԵԱՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏԷ ԿԱՄԵՆՅԱՅԻՈՅ, Ի ՓԱՌՍ ՄԵՍԱԴՈՅՆՍ ԱՍՏՈՒԾՈՅ Ի ՍԴԱՆԻՍԼԱԻՈՎ ՔԱՂԱՔՆ

Աթոյօլիս 1753 թ.
Գրիչ՝ Տիրացու Եսայիեաս Կիրակոսեան: Թերթ՝ 228: 20×17: Թուղթ: Շեղագիր: Միասյուն: Տողեր՝ 17:

Բովանդակություն

- 1ա. (Առաջաբանից) Տօնացոյցս այս շարադրեցաւ ըստ կարգի տարեգրոց, վասն բառնալոյ զամենայն դժուարութիւն, զոր տօնասէր բահանայրն յիրաբանչիւր ամի կրէին ըստ հին տօնացուցին Ի կա-

տարել զտօնս սրբոց, նաև զտօնս տէրունիս ոմանս: Վասն որոյ վարել պարտեն տարեգրան, զոր յիրաքանչիւր ամի ցուցանէ հետազայ աղիւսակն, յորում տեսանէլի է նախ թուականն Հայոց և ապա ի դէմ նորին եղեալ տարեգիրն, և այնու տարեգրաւ վարիլ ընդ բոլոր տարին: Բայց ուր հանդիպին երկու տարեգիրք ի միում տփի, նշան է, թէ ամն այն նահանջ է, ուստի ի նահանջ ամին պիտոյ է զառաջին տարեգիրն ի սկզբ նաէ յունվարի մինչև ի վերջն փետրուարի ի կիր առնուլ, իսկ զերկրորդ տարեգիրն ի սկզբանէ մարտին մինչև ի վերջն դեկտեմբերի: Ծռազատիկն ևս, որ ի մէջ Հայոց և Յունաց պատահիլ սովոր է, ուղղեցաւ, զի փոխանակ զային եղաւ տարեգիրն Հայոց, որպէսզի ի միասին ընդ կատինացոց և Յունաց և ևս ուղղապէս Ջատիկն տօնեսցին: Բայ...

Հիշատակարան

Գրչի

144

Գրեցաւ ի Լէօպօիս յամի տեառն 1753 մարտի Ա. (1) ձեռամբ Տիրացու Եսայիեաս Կիրակոսեան, և որ եմ յերկրէն յարեւելեան և ի գիւղաքաղաքէն Շուռութեան:

Այլ նշում (տիտղոսաթերթի վրա). Ex libris Stephani Barany Capellani, + 1846.

Կնիք (տիտղոսաթերթի վրա). Barany Lukacs, Örm. kath. plebanos, Szamosujvar, 1900.

36 (53)

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ ԱՍՏՈՒԱԾԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

Իլօվ

1754 թ.

Գրիչ՝ Յակոբ քահանայ Սրապիոնեան Քէֆէցի: Թերթ 273: 18,8 x 16: Թուղթ: Նոտրագիր: Միասյուն: Նկար՝ Հայոց Տրդատ Թագավորի մկրտվելը Գրիգոր Լուսավորչի կողմից:

Բովանդակություն

Սկիզբ. Բարոյական Աստուածաբանութիւն համառոտաբար մեկնեցնալ:

Գիրք առաջին. Յաղագս խորհրդոց եկեղեցւոյ...

Գլուխ առաջին. Յաղագս խորհրդոցն առ հասարակ...

Հիշատակարան

2բ

Այս բարոյական Աստուածաբանութիւն է թարգմանեցնալ ի Ստեփաննոսէ ըմօշկա աստուածաբան վարդապետէ ի լադինացոց լեզուէ ի հայկական բառաբառ. և այժմ է օրինակեցնալ ի տէր Իգնատիոսէ Քէֆէցոյ Ճանսզի որդոյ, հրամանօք զերապայծ[առ] հօրն մերոյ տեառն. տեառն. տեառն Յակոբ արհիեպիսկոպոսին Իլօվու Աւիւատինօվիչոյն՝ ի վայելումն մերոյս ազնիւ՛ եղբարց, որք ոչ գիտողաց

զլեզուն Գաղմատոցոց և Հայոցս. ևս տգիտաց զհարկավորութիւնս ի պատահմանց ժամանակի. ուսանելով զայս քահանայն՝ կարէ լուծանել զտարակուսանս խղճմտանաց իւրոց ի պատահմանէ հարկավորութեան ժամուն ամենայն կերպիւ ճոզելոր իրաց, այսինքն, ըստ խորհրդոյ եկեղեցոյ հօթան: Գրեցեալ յամի տեանն 1754 ամսեանն փետրվարի 18 և աստի ուսանողաց կամ օրինակողաց աղերսեմ ես զանպիտանս Յակոբ քահանայս Սրապիոնեան Քէֆէցիս, աղօթել վասն իմ միով հայր մերիւ. կամ այլապէս ըստ կամաց ձերոյ: Սակայն այսու գրքոյն պատճառ ես եղէ, որ այսմ քաղաք գտանի, յառաջ ոչ էր, մեծ դժուարութիւն ես ունէի ի ժամանակիս իմո, երբ եկի աստ. դարձ զաստուածաբանութեան յետոյ միտ ածելով զայս՝ հնարիւք գրեալ ետու, թէ լիցի հարկավոր այլոց՝ ոչ մնասցին դժուարութեամբ, որպէս վասն այսմ մի մոռանայք ինձ զաղօթս ձեր և զգրողս սորին:

37

Ք Ա Ր Ո Ձ Գ Ի Ր Ք

Գեղա 1761—1770 թթ.
էջ 614: 34×21,5: Թուղթ: Նոտրախանն շեղագիր: Միասյուն: Տողեր՝ 44—46: Կազմ՝ կաշեկազմ:

Հիշատակագրություն (լատիներեն)

Hic Liber Domino Simoni Korbul. Dono datus a R. D. Antonio Porumbi Anno 1770, die 8va Julii Claudiopoli in Conventu Nobilium. Dominica 2 a Adventus 1761.

(Ըստ Գր. Գովրիկյանի՝ վերոհիշյալ ձեռագիրը Տեր Սիմոն Գորպուլյանի քարոզչերի ժողովածուն է: Աստվածաշնչից կատարված մեջբերումները տեղ-տեղ բերված են լատիներեն կամ գրաբար, իսկ երբեմն էլ, ինչպես ամբողջ աշխատությունը, գրված է Տրանսիլվանիայի հայոց բարբառով):

38(40)

Շ Ա Ր Ա Կ Ա Ն

Գեղա 1764 թ.
Գրիչ՝ Տիրացու Պօկտան Նուրիճանեան: Ստացող—գրչի որդի Անդոն: էջ 784: 22,5×17,5: Թուղթ: Նոտրագիր: Միասյուն: Տողեր՝ 26: Մանրանկարչություն՝ խորան և լուսանցաղարդեր:

Բովանդակություն

Սկիզբ. Կանօն մեծ և հրաշափառ ծննդեան տիրուհւոյ կուսին ի Յովակիմայ և յԱննայէ զկ. Երգեցէք որդիք Սիօնի...

¹ Ավելի մանրամասն տես Ա. Բ. (իմա Գովրիկյան), Կերլայ հայաբաղադրին մայր եկեղեցոյն հայերէն ձեռագրաց ցուցակը, «Հանդէս ամսօրեայ», 1914, էջ 227:

Հիշատակարան գրչի

784

Փա՛ռք ամենասուրբ երրորդութեանն Հօր, և Որդոյ և Ոգոյն սրբոյ, որ ետ կարողութիւն անարժան մեղաւորիս հասանել աւարտ Շարականիս այսմիկ: Գոհութիւն աստուծոյ և երա[նութիւն] կո[ւսիւն] Մարիամու: Գրեցաւ ձեռամբ Տիրացու Պօղոտանին Նուրիճանեան՝ ի վայելումն որդոյ իմում Անդօնին, 1764-ին:

(Գրված է Գեղայում. տե՛ս № 34 և 35 ձեռագրերը):

39(27)

ՃԱՇՈՅ ԳԻՐՔ ՎԱՍՆ ԹԻԻ-ՊԱՏԱՐԱԳԻ

Հոսմ

1772 թ.

Գրիչ և ստացող՝ Անկսէնդ Վրժար: էջ Ը + 134: 36,5 × 24: Թուղթ: Նոտրագիր: Երկսյուն: Տղեր՝ 34: Կազմ՝ խավաքարտ:

Խորագիր

Ճաշոց գիրք վասն թիւ պատարագի բոլոր տարւոյն ըստ կարգի Տօնացուցին և Ճաշոցին յօրինեալ, յորում բացի յընթերցուածոցն և ի յաւետարանացն եղեալ կան և ժամամուտքն և մեսեղիքն և ալիւտքն ըստ պատշաճին: Ապա Խորհրդատետրն ամբողջ թիւ պատարագի արարողութեամբ: Գրեալ աշխատասիրութեամբ, ըստ հրամանի մեծաւորաց, Ի հայր Գէորգ վարդապետէ Պաղտատեան Անդապէցւոյ, ի Հոսմ քաղաքի մեծի, յամի տեառն 1770 ի յունվ. 20:

Հիշատակագրութիւն

Եւ այս Ճաշոց գիրքն գրրվեցաւ ձեռամբ Հայր Անկսէնդի Վրժր (իմա՛ Վրժար) ի Հոսմ քաղաքն յամի տեառն 1772-ին: (Թովանդակութիւնը տե՛ս «Հանդէս ամսօրեայ», 1914 թ., էջ 219—227):

40(41)

ՀՈԳԵԻՈՐ ԵՐԳԱՐԱՆ

Գեղա՛

ԺԸ դար

Թերթ՝ 75: 21 × 16,3: Թուղթ: Շեղագիր:

Հիշատակագրութիւն

1. p Anno 1784 mabi MDX

41 (35)

ՏՕՆԱՅՈՅՅ ԸՍՏ ՈՒՂՂԱՓԱՌԱՅ ՀԱՅՈՅ

Շարագրեցեալ ի Ստեփաննու Ստեփանեա վարդապետէ Կամէնցացւոյ ի փառս մեծադոյն Աստուծոյ, ի Ստանիսլաւով քաղաքն:

Գեոլա

1796 թ.

Գրիչ՝ Մանուկ Սհակի Բաշգուլեան: էջ 303: $23,4 \times 18,5$: Թուղթ: Նստրագիր: Մխասյուն: Տողեր՝ 25:

Հիշատակարան

Գրեցաւ Տօնացոյցս և Շարականս այս ձեռամբ անարժան Մանուկ Սհակի Բաշգուլեան 1796-ին դեկտեմբերի 2-ին, ի Հայոց քաղաքն Կերլան: Եւ վասն զբրշիս և անարժանիս համար դաստուած խնդրելու շի մտնաս, ամէն:

42(31)

ԳԻՐՔ ՆՆՋԵՑԵԼՈՅ

Գեոլա

ԺԸ դար

էջ 54: $28,5 \times 20,3$: Նստրագիր: Տողեր՝ 18 և այլն: Կաշեկազմ:

Խորագիր

Գիրք ննջեցելոց: Անրները մեռած աղբրտաց ու բրվրտաց եղբայրութեան Ամենասուրբ Երրորդութեան Կտրելորաց, որոնց համար այս սուրբ զվարդալի պատարագս կի կատարվի: Ասոնք ին ամէնքդ պի ասիք իմ էտեանց Աստուած ողորմի հոգուն:

(Գրբում արձանագրված են 16+712 անուններ, թե տղամարդկանց և թե կանանց, որոնք հանգուցյալ անդամներն են եղել Գեոլայի «Ամենասուրբ Երրորդութեան Կտրելորաց եղբայրութեան»: Սկսվում է հետևյալ անուններով. 1. Ամենապատիւ Տէր Օգսենատիւս եպիսկոպոսն Ալատիոյ և առաջնորդն մեր. 2. Տէր Ղազար Պուտսխենց, 3. Տէր Յակոբ Նիգուշի, 4. Տէր Ստեփան Ստեփանեան Ըրօշգայ, 5. Տէր Խաչիկ Մանուկի Կաղսադօյեան...: 16 Հոգեվորականների անուններից հետո հաջորդում են 712 երկսեռ աշխարհականների անուններ):

43 (45)

ՆԱԽԿԻՆ ՄԱՍՆ ՓԻԼԻՍՈՓԱՅՈՒԹԵԱՆ, ՈՐ ԼՕՃԻԳԱՅ ԿԱՄ

ԳԻԱԼԷԳԴԻԳՈՅ ՅՈՐՁՈՐՁԻ

ԺԸ դար

Թերթ՝ 321: $20,5 \times 14,3$: Թուղթ: Նստրագիր: Մխասյուն: Մանրանկարչություն՝ գլխազարդ (բուսական, միագույն սև), զարդագիր:

Բովանդակություն

Սկիզբ. Լօճիգայ, որ է յունարէն, հայկաբանորէն ասի տրամաբանութիւն...

44 (44)

ԳԻՐՔ ԵՐԿՐՈՐԴ ՅԱՂԱԳՍ ԽՈՐՀՐԴՈՅ ԱՌ ՄԱՍՆԱԻՈՐ...

ԺԸ դար

Թերթ՝ 126: 20,6 × 16,8: Թուղթ: Նոտրագիր:

Բովանդակություն

Սկիզբ... Պրակ առաջին. Յաղագս մկրտութեան: Անուն մկրտութեան առ հայս նշանակէ...

45 (48)

ԵՐՐՈՐԳ ՄԱՄՆ ՓԻԼԻՍՈՓԱՅՈՒԹԵԱՆ, ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ ՅԱՌԱՋԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

ԺԸ դար

Թերթ՝ 366: 23 × 15: Թուղթ: Նոտրագիր: Միասյուն: Մանրանկարչություն՝ Կիսախորան, լուսանցազարդ և զարդագիր: (Բուսական մոտիվներով, միագույն, սև):

Բովանդակություն

Սկիզբ. Յայսմ մասին փիլիսոփայութեան ոչ է մեզ յերկարագույնս տողել...

46 (46)

ՀՈԳԵՒՈՐ ԵՐԳԱՐԱՆ (ԿԱԹՈՒԿԱԿԱՆ)

Գեղա՞

ԺԸ դար

20 × 16,6: Նոտրախառն շեղագիր: Մանրանկարչություն՝ գլխազարդ և լուսանցազարդ:

47 (68)

ՀԱՅԱՏԱՌ ՀՈՒՆԳԱՐԵՐԷՆ ՀՈԳԵՒՈՐ ԵՐԳԱՐԱՆ

Գեղա՞

ԺԸ դար

Գրիչ և ստացող՝ հավանաբար Խաչիկ Պոկտանֆիեան*:
էջ 394: Նաև դատարկ էջեր: 18,5 × 11: Թուղթ: Շեղագիր:

48 (54)

ՔՐԻՍՏՈՆԷԱԿԱՆ ՈՃՈՎ ՀԱՐՅՄՈՒՆՔ Ի ՎԵՐԱՅ ԱՄԵՆԱՍՈՒՐԲ ՎԱՐԴԱՐԱՆԻՆ

Գեղա՞

ԺԸ դար

Թերթ՝ 87: 18,8 × 13: Թուղթ: Շեղագիր:

Բովանդակություն

Սկիզբ. Հարց. Ան ասէ ինծիկ, թէ ինչ կու նշանակէ այս խօսքը վարդարան:

Պատասխան. Վարդարան հասարակապէս զուրուցէլով...
(Գրված է Տրանսիլվանիայի հայոց բարբառով):

* Ձեռագրի սկզբում նկարված է Խաչիկ Պոկտանֆիեան գերզաստանի տոհմանշանը:

49(66)

ՏՕՆԱՑՈՅՑ ԸՍՏ ՈՒՂՂԱՓԱՌԱՅ ՀԱՅՈՑ, ՇԱՐԱԴՐԵՑԵԱԼ Ի ՍՏԵՓԱՆՆՈՍ
ՍՏԵՓԱՆԵԱՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏԷ ԿԱՄԷՆՅԱՅԻՈՅ Ի ՍՏԱՆԻՍԼԱԻՈՎ ՔԱՂԱՔՆ

Ստանիսլավ

ժԸ դար

էջ՝ 258: 18×15: Թուղթ: Նոտրագիր:

50 (37)

ժ Ո Ղ Ո Վ Ա Մ Ո Ի

(Հոգևոր երգարան, պաշտօն ննչեցելոց, և այցարարութիւն
հիւանդաց)

Գեոլա՞

ժԸ դար

էջ՝ 195: 22,5×17: Թուղթ: Շեղագիր:

51 (36)

ԳԻՐՔ ԱՂՕԹԻՅ ԼԻԹԱՆԻԱՅԻԻՔ ՀԱՆԴԵՐՁ

Գեոլա՞

ժԸ դար

Թերթ՝ 110: 23,3×17,5: Թուղթ: Նոտրագիր:

52 (67)

ՀՈԳԵԻՈՐ ԵՐԳԱՐԱՆ

Գեոլա՞

ժԸ դար

Վիճակ՝ բազմաթիվ էջեր պատուլած: 19×11,5:

(Վերջում՝ նաև մեկ հայատառ ուղեգրերն և մեկ հունգարերեն
երգ):

53 (61)

ԲԱՌԱՐԱՆ ՀԱՅԵՐԷՆ-ՂՓՉԱՂԵՐԷՆ. ՊԱՏՄԱԿԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆ՝
ՀԱՅԱՏԱՌ ՂՓՉԱՂԵՐԷՆ

Լվով՞

ժԸ դար

Թերթ՝ 138: 20×13: Թուղթ: Շեղագիր: Երկսյուն: Տողեր՝ 27:

54 (39)

ժ Ո Ղ Ո Վ Ա Մ Ո Ի

Լվով՞

ժԸ դար

Թերթ՝ 89: 22,7×17 և այլն: Թուղթ: Շեղագիր:

Բովանդակություն

Բառարան հայերեն-իտալերեն, հայերեն-լեհերեն-լատիներեն,
հայերեն-նեմեձնակ: Վիճարանութիւն ի շորս խնդիրս: Քարոզ՝ Յա-
ղազս համբերութեան:

55 (64)

ՀՈԳԵՒՈՐ ԵՐԳԱՐԱՆ

Գեոլա^o

ժԸ դար

էջ՝ 82: 19,4 × 15,5: Շեղագիր: Թուղթ:

56 (43)

ՀԱՅԱՏԱՌ ՀՈՒՆԳԱՐԵՐԷՆ ՀՈԳԵՒՈՐ ԵՐԳԱՐԱՆ

Գեոլա^o

ժԸ դար

էջ՝ 132: 21,8 × 13,5: Թուղթ: Շեղագիր:

Բովանդակություն

Սկիզբ՝ ոչ ինդրօրիզուշգոր...

57

Ժ Ո Ղ Ո Վ Ա Մ Ո Ի

Գեոլա^o

ժԸ դար

Թերթ՝ 67: 17,5 × 11: Թուղթ: Շեղագիր:

Բովանդակություն

Հաղրութիւն Քրիստոսի սուրբ շարշարանացը ու սուրբ խաչին՝
ճամփան քալելու (1—37 էջ): Ձեռագրի հակառակ կողմում... Տա-
ղազս այցարարութեան ի հիւանդաց:

58

ՄԵԿՆՈՒԹԻԻՆ ՄԿՐՏՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ԱՅԼ ԽՈՐՀՈՒՐԳՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

Գեոլա^o

ժԸ դար

Վիճակ՝ խոնավութիւնից բոլոր էջերը իրար են կպած: 20 × 15,3:
Թուղթ: Նոտրագիր:

59 (34)

ՏՕՆԱՅՈՅՅ (Կաթուղիկական)

Գեոլա^o

1811 թ.

էջ՝ 110: 23,8 × 19: Թուղթ: Շեղագիր:

60

ՔՐԻՍՏՈՆԷԱԿԱՆ ՎԱՐԳԱՊԵՏՈՒԹԻԻՆ

Գեոլա

1812 թ.

Գրիչ՝ Տիրացու Մանուկ Բաշզուլեան: էջ՝ 158: 18,5 × 12,8:
Թուղթ: Շեղագիր:

Հիշատակաբան գրչի

152

Գրեցաւ Քրիստոնէական վարդապետութիւնս այս ի ձեռամբ
անարժան տիրացու Մանուկին Բաշզուլեան, 1812 յունվարի 16-ին,
աւարտ եղև:

61(62)

ՀՈԳԵԻՈՐ ԵՐԳԱՐԱՆ

Գեոլա

1820 թ.

Գրիչ՝ Տիրացու Գրիգոր Զուգայեան: Էջ՝ 290: 19,7×11,8: Թուղթ: Շեղատառ: Միասյուն: Տողեր՝ տարբեր (14 և այլն):

Հիշատակարան գրչի

- 1 Գրեցաւ երգարանքս այս ձեռամբ Տիրացու Գրիգորին Զուգայեան յամի տեառն 1820 յուլիսի 18-ին, ի փառքս Աստուծոյ և ի դովեաս մեծի անուան նորայ, բարեխօսութեամբ սուրբ Աստուածածնին, հրեշտակաց և երկնային սրբոց: Խնդրեմ մեծապէս, զի յոր ձեռքս անկանիցի այս երգոց թուղթըս, մի ձանցրասչիք ի զիս զմեղապարտըս յիշել ի մաքրափայլ յաղօթըս ձեր, և դուք յիշեալ լիջիք առաջի աստուծոյ, ամէն:

62 (100)

ԳԻՐՔ ԵՐԳՈՅ ՎԱՍՆ ՓԱՌԱՅՆ ԱՍՏՈՒԾՈՅ ԵՒ ՀԱՅ ԱԶԳԻՍ ՍԻՐՈՅ,
ՄԱՍԱՄԲ ՇԱՐԱԴՐԵԱԼ ԵՒ ՄԱՍԱՄԲ ՅԱՅԼ ԳՐԳՈՅ ՅԱՅՍ
ԺՈՂՈՎԵԱԼ Ի Վ. ԶԱՔԱՐԻԱԷ ԿԱՊՐՈՒՇԵԱՆ, Ի
ՀԱՅԱՔԱՂԱՔՆ ԳԱԻԱՌԻՍ ԳՐԱՆՍԻԼՎԱՆԻԱՅՈՅ
MDCCLXII

Գեոլա

1842 թ.

Հեղինակ և գրիչ՝ Զաքարիա Կապրուշեան: Էջ՝ 528: 23×15,7: Թուղթ: Շեղագիր: Միասյուն:

63

Գ Ի Ր Ք Ե Ր Գ Ո Յ...

(Տե՛ս նախորդը)

Գեոլա

1862 թ.

Հեղինակ և գրիչ: Զաքարիա Կապրուշեան: Էջ՝ 392 (կան նաև դատարկ էջեր): 23,1×15,8:

64

Գ Ի Ր Ք Ե Ր Գ Ո Յ...

Ա հատոր 1831 (տե՛ս ձեռ. № 62)

Գեոլա

1841 թ.

Գրիչ՝ Զաքարիա Կապրուշեան: Էջ՝ 372: 20×12,7: Թուղթ: Միասյուն: Շեղագիր:

1 № № 62—93 ձեռագրերի հեղինակն ու գրիչն է Տրանսիլվանիայի Գեոլա հայաբաղաճի բազմավաստակ գործիչ Զաքարիա Կապրուշեանը (1794—1870) և որը իր բովանդակ գիտակցական կյանքը նվիրել է Գեոլա հայաբաղաճին և նրա ժողովրդին: Կապրուշեանը եղել է հայանի մանկավարժ, դասագրքերի հեղինակ, գիտնական, բանաստեղծ, երգիծարան, թատերագիր, բարանագիր, նկարիչ և այլն:

65

Գ Ի Ր Ք Ե Ր Գ Ո Յ...

Բ հատոր 1836
(Տե՛ս ձեռ. № 62)

Գեղարհայ

1840 թ.

Գրիչ՝ Զաքարիա Կապրուշեան: Էջ՝ 374: 20×13: Թուղթ: Միասյուն: Շեղագիր:

66

Գ Ի Ր Ք Ե Ր Գ Ո Յ Ի Վ Ի Է Ն Ն Ա 1842

Գեղարհայ

1842 թ.

Հեղինակ և գրիչ՝ Զաքարիա Կապրուշեան: Էջ՝ 600: 21,5×13,3: Թուղթ: Միասյուն: Շեղագիր:

(Աշխատութիւնը ձեռնված է Աղեքսանդր Բաֆայեւյանին (լոնդոնաբնակ բարերար տրանսիլվանահայոց) և պատրաստված է վիեննայում տպագրելու համար):

67 (13)

ՁԱՆԱԶԱՆ ՇԱՐԱԿԱՆՔ ԵՒ ՍԱՂՄՈՍՔ

(Հատոր 1)

Գեղարհայ

1829 թ.

Գրիչ՝ Զաքարիա Կապրուշեան: Էջ՝ 221: 12×10: Միասյուն: Շեղագիր: Տողեր՝ 14:

Խորագիր

Ձանազան շարականք և Սաղմոսք ի մեծ և նոր Շարականոցէ և Սաղմոսից թղթէն, վասն իւր և այլ երգեցողաց շահապետութեանը քաղեալ ի վ. Զ. Կ. (իմա՛ Զաքարիա Կապրուշեան). Կերլան յամի տեան 1829:

Բովանդակութիւն

Սկիզբ 3

Խնդիրք առ գրեոյս ընթերցողսն.

Բարեկամ վասն աստուծոյ ալ մեծ փառացը, հայ ազգիս սիրուն, իմ յատուկ և այլ բարեկամացըս շահապետութեանը ի վաղուց հաստատեցի զմէկ փոքր երգից թուղթ մը գրելու, քաղելով անոր մէջ թէ զայն շարականները, որոնք հասարակ արարողութեան մէջ կու կարդացվին, թէ զայն երգերն և լիթանք, երգք և աղօթք հասարակ պաքսութեան երգերովն և աղօթքներովն գրեցի...

Վերջ

(առաջարանի) ...Ասոր վրա ես կըլամ վկայութիւն տալու, ես թէ լատին և թէ մաճար լեզուով շարագրած երգեր խօսեցուցելիմ, լսիլիմ ու գիտիմ, զայլ ազգաց երգեր գովելու զայլ գիտացուն մարդիք լսիլիմ, բայց հայ շարականնուն նման մէկ մը չիմ լսի, չիմ խօսեցուցի, ոչ գիտիմ, ով որ ինձի չի հաւատայ սօրվի ըզհայ լեզուն ու ալ շատ պի գիտնայ դատելու հայ շարականնուն և երգերուն կողմանէն, քան թէ օր ես...:

68

ԵՐԳՔ ԵՒ ԼԻԹԱՆԻԱՅՔ, ՈՐՔ ԵՐԳԵՆ Ի ՀԱՅՈՅ ԵԿԵՂԵՑԻՆ

(Հատոր 2)

Գեոլա

1830 թ.

Գրիչ՝ Զաքարիա Կապրուշեան: Էջ՝ 362: 12×10: Թուղթ: Միասյուն: Շեղագիր: Տողեր՝ 14:

69

ԵՐԳՔ ԵՒ ԼԻԹԱՆԻԱՅՔ ՊԱՂԱՏԱՆԱՅ ԱՌ ՍՐՔՈՒՀԻ ԱՍՏՈՒԱԾԱԾԻՆ

(Հատոր 3)

Գեոլա

1831 թ.

Գրիչ՝ Զաքարիա Կապրուշեան: Էջ՝ 418: 12×10: Թուղթ: Միասյուն: Շեղագիր: Տողեր՝ 14:

70

ԹԱՐՔՄԱՆՈՒԹԻՒՆ ՏԵԱՌՆ ՉՈՐՐՈՐԴ ՊԱՏՈՒԻՐԱՆԱՅ, ՈՐ Է
ՊԱՏՈՒԵԱՅ ՀԱՅՐ ՔՈ...

Գեոլա

1837 թ.

Հեղինակ և գրիչ՝ Զաքարիա Կապրուշեան: Էջ՝ 457: 12,5×10: Թուղթ: Միասյուն: Շեղագիր: Տողեր՝ 14:

71

ԹԱՐՔՄԱՆՈՒԹԵԱՆ ՏԵԱՌՆ ՉՈՐՐՈՐԴ ՊԱՏՈՒԻՐԱՆԱՅ, ՈՐ Է
ՊԱՏՈՒԵԱՅ ՀԱՅՐ ՔՈ...

Գեոլա

1839 թ.

Հեղինակ և գրիչ՝ Զաքարիա Կապրուշեան: Էջ՝ 424: 12,5×10: Թուղթ: Միասյուն: Շեղագիր:

72 (21)

ՋԱՆԱԶԱՆ ՈՏԱՆԱԻՈՐ ԳԻՐՔ ԶԱՔԱՐԻԱ[Յ]Ի ԿԱՊՐՈՒՇԵԱՆ, ՇԱՐԱԴՐԵԱԼ
ՎԱՍՆ ՇԱՀԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ԱՅՆՈՅԻԿ, ՈՐՔ ՏՐՏՄԵԱԼՔ ԵՆ ՍՐՏԻՔ: Ի
ՀԱՅԱՔԱՂԱՔՆ ԴՐԱՆՍԻԼՎԱՆԻԱՅՈՅ ՅԱՄԻ ՏԵԱՌՆ 1839:

Գեոլա

1839 թ.

Հեղինակ և գրիչ՝ Զաքարիա Կապրուշեան: Էջ՝ 552: 12,5×10: Թուղթ: Միասյուն: Շեղագիր: Տողեր՝ 12:

Բովանդակություն

3

Առ քղթիս բնթերցողքսն.

1

Եղբայր, եթե օր տրամվածիս,
Աշխրբհի ցաւերու մէջ իս,
Տրամութեանը դուն տեղ մի տա,
Էրկան անոր մէջ մուշանա...

Տաղ բնդդէմ հալածութեան... կամ Հայոց քաղաք դուն մեծ
Կեոլա.

Ա՛հ, աշխարհ, ի՛նչ կի հալածիս,
Զորդիդ այդպէս կի անարդիս,
Ամէն դիհաց զնա կի մասնիս...

էջ 518 Պար ի վերայ պանով¹ գարգրվածնու...

Գանգատ

Ա՛հ, ինչ զօր ծէծվիլիմ,
Գըլխուս մինչ տապանըս էրվըլիլիմ...

Պատասխան

Ով ըզբեզ ծեծիլ է,
Պանի մօտ որ շարը զբեզ բերիլ է...

73 (24)

ԿԱՏԱՐԵԱԼ Է, ՈՏԱՆԱԻՈՐ ԳԻՐՔ ՇԱՐԱԳՐԵԱԼ Ի ԶԱՔԱՐԻԱԷ ԿԱՊՐՈՒՇԵԱՆ,
ՈՂՔԱԼ ԶԶԱՅԱՔԱՂԱՔՆ, ՈՐ Է Ի ԳԱԻԱՐՍ ԳՐԱՆՍԻԼՎԱՆԻԱՅՈՒ,
ԳՐԵԱԼ Է Ի ԶԱՅԱՔԱՂԱՔՆ ՅԱՄԻ ՏԵԱՌՆ 1840,
ԶԵՌԱՄՔՆ ՆՈՅՆ ԶԱՔԱՐԻԱԻ ԿԱՊՐՈՒՇԵԱՆ

Գեոլա

1840 թ.

Հեղինակ և գրիչ՝ Զաքարիա Կապրուշեան: էջ՝ 251: 12,5×10:
Թուղթ: Միասյուն: Շեղագիր: Տողեր՝ 13: Կազմ՝ սովարաթուղթ:

Բովանդակություն

1. Յառաջարան. Զիզա երկիր կամ քաղաք, որ տակը չիլար ձրգ-
ված ամէն փօփօխութեանց...

...Եղբայր, ով ալ ըլաս նա, ով ըզգիրըս կամիս խօսեցնելու նա,
հաւատացիր զբրօղիս, զէ փորձըված իմ, չէ միայն դիմացըս հատրը-
վիլին հայ ազգին և իւր քաղքին կօրըսդի մերեծնեբը իւր թշնա...

74

ԶԱՔԱՐԻԱՅԻ ԿԱՊՐՈՒՇԵԱՆ
ՀԱՅ, ԼԱԴԻՆ ԵՎ ՄԱՃԱՐ ԼԵԶՈՒՈՑ
ՆՈՐ ԲԱՌԳԻՐՔ

ZACHARIAE GÁBRUS, ARMENO, LATINO, HUNGARICUM NOVUM
DICTIONARIUM CÁBRUS ZACHARIAS, ORMÉNY, DEÁK,
MAGYAR UJ SZÓTARA

Գրեալ ի նոյն Զաքարիայէ Կապրուշեան ի Հայաբաղարն յամի տեան
1848. Հատոր Զորրորդում՝ որ ունի յինքնեան զգիրս ն մինչև Ս զիրս:

Գեոլա

1848 թ.

Հեղինակ և գրիչ՝ Զաքարիա Կապրուշեան: էջ՝ 425: 19,5×24,5:
Թուղթ: Երկսյուն: Շեղագիր:

¹ Ռումիներեն նշանակում է դրամ (փող):

75 (108)

ԶԱՔԱՐԻԱ ԿԱՊՐՈՒՇԵԱՆ,
 ՀԱՅ, ԼԱԴԻՆ ԵՎ ՄԱՃԱՐ ԼԵԶՈՒՈՅ ՆՈՐ ԲԱՌԳԻՐՔ
 ZACHARIAE GÁBRUS, ARMENO, LATINO, HUNGARICUM NOVUM
 DICTIONARIUM. CÁBRUS ZACHARIAS, ÖRMÉNY, DÉÁK,
 MAGYAR ÚJ SZÓTARA

Գրեալ ի նոյն Զաքարիայէ Կապրուշեան ի Հայաքաղաքն, յամի տեառն 1849: Հատոր հինկերորդում որ ունի յինքնեան զգիրս ի վ մինչև ցվերջ:

Գեոլա

1849 թ.

Հեղինակ և գրիչ՝ Զաքարիա Կապրուշեան: էջ՝ 394: 19,3×24,5: Թուղթ: Երկսյուն: Շեղագիր:

76

ԳԻՐ, ՈՐ ԿՈՉԻ ԱՍՏՈՒԱԾԱԻՆ ՆԱԽԱԽՆԱՄՈՒԹԻԻՆ, ՇԱՐԱԳՐԵԱԼ Վ. ԶԱՔԱՐԻԱՅԷ ԿԱՊՐՈՒՇԵԱՆ: ՀԱՏՈՐ ԱՌԱՋԻՆ. ԱՆՆԱ ՄԱՐԻԱ:
 ԳՐԵԱԼ ԱՇԽԱՏԱՍԻՐՈՒԹԵԱՄԲ ՆՈՅՆ Վ. ԶԱՔԱՐԻԱՅԻ
 ԿԱՊՐՈՒՇԵԱՆ Ի ՀԱՅԱՔԱՂԱՔՆ, ՅԱՄԻ ՏԵԱՌՆ 1852

Գեոլա

1852 թ.

Հեղինակ և գրիչ՝ Զաքարիա Կապրուշեան: էջ՝ 484: 12,5×10: Թուղթ: Միասյուն: Շեղագիր: Տողեր՝ 14—15:

Բովանդակություն

- 3 (Առաջաբանից) Բան առ Հայ ազգըս. Սիրելի հայ ազգ, որ կարնաս պարծենալու, թէ յատուկ լեզուովրդ բնական, այսինքն originalis շարադրած, ու չէ յայլ լեզուէ դարձուցած պատմութիւն մը ունիս...
- 12 Աստուածային նախախնամութեան Ա. հատորոյ I մասն. Ան- ձինք. Պետրոս իշխան, սորայ կին Աննա Մարիայ... Աստուածա- տուր...
- 13 Իբք բանից. Իշխան Պետրոսի և կնոջ սորայ սկիսք և կա- ցութիւն...
- 14 Բանը հանդրպի մեծ Հայաստանն ի մէջ Յունարակերտ քա- ղաքն:
- 17 Աստուածային նախախնամութեան Ա. հատոր, I մասն, գլուխ I.

Պետրոս իշխանի սկիսքն. Պետրոս իշխանն ընծայից էրզե- րում քաղաք յիշխան էմանուէլէ Գրչունեաց և ի մօրէ Եղի- սարեթէ Պարօնչեաց, ուրիմն հայ հօրէ և մօրէ...

77

ԳԻՐ, ՈՐ ԿՈՉԻ ԱՍՏՈՒԱԾԱԻՆ ՆԱԽԱԽՆԱՄՈՒԹԻԻՆ. ՇԱՐԱԳՐԵԱԼ Վ. ԶԱՔԱՐԻԱՅԷ ԿԱՊՐՈՒՇԵԱՆ... Ի ՀԱՅԱՔԱՂԱՔՆ, ՅԱՄԻ ՏԵԱՌՆ 1852
 (ՀԱՏՈՐ Բ., ԵՐԵՔ ՄԱՆԿՈՒՆՔ)

Գեոլա

1852 թ.

Հեղինակ և գրիչ՝ Զաքարիա Կապրուշեան: էջ՝ 518: 12,5×10: Թուղթ: Միասյուն: Շեղագիր: Տողեր՝ 14—15:

78

ԳԻՐ, ՈՐ ԿՈՉԻ ԱՍՏՈՒԱԾԱՅԻՆ ՆԱԽԱԽՆԱՄՈՒԹԻԻՆ. ՇԱՐԱԴՐԵԱԼ
Վ. ԶԱՔԱՐԻԱՅԷ ԿԱՊՐՈՒՇԵԱՆ... Ի ՀԱՅԱՔԱՂԱՔՆ, ՅԱՄԻ
ՏԵԱՌՆ 1852 (ՀԱՏՈՐ Գ. ԷԼԷՕՆՕՐԱ):

Գեոլա

1852 թ.

Հեղինակ և գրիչ՝ Զաքարիա Կապրուշեան: Էջ՝ 500: 12,5×10:
Թուղթ: Միասյուն: Շեղագիր: Տողեր՝ 14:

79

ԳԻՐ, ՈՐ ԿՈՉԻ ԱՍՏՈՒԱԾԱՅԻՆ ՆԱԽԱԽՆԱՄՈՒԹԻԻՆ. ՇԱՐԱԴՐԵԱԼ
Վ. ԶԱՔԱՐԻԱՅԷ ԿԱՊՐՈՒՇԵԱՆ... Ի ՀԱՅԱՔԱՂԱՔՆ, ՅԱՄԻ
ՏԵԱՌՆ 1853 (ՀԱՏՈՐ Գ. ԱՔՄԷԹ)

Գեոլա

1853 թ.

Հեղինակ և գրիչ՝ Զաքարիա Կապրուշեան: Էջ՝ 483: 12,5×10:
Թուղթ: Միասյուն: Շեղագիր: Տողեր՝ 14:

80

ԳԻՐ, ՈՐ ԿՈՉԻ ԱՍՏՈՒԱԾԱՅԻՆ ՆԱԽԱԽՆԱՄՈՒԹԻԻՆ. ՇԱՐԱԴՐԵԱԼ
Վ. ԶԱՔԱՐԻԱՅԷ ԿԱՊՐՈՒՇԵԱՆ... Ի ՀԱՅԱՔԱՂԱՔՆ, ՅԱՄԻ
ՏԵԱՌՆ 1853 (ՀԱՏՈՐ Ե, Ա ՄԱՍՆ. ԱՆՏՐՕ)

Գեոլա

1853 թ.

Հեղինակ և գրիչ՝ Զաքարիա Կապրուշեան: Էջ՝ 565: 12,5×10:
Թուղթ: Միասյուն: Շեղագիր: Տողեր՝ 14:

81

ԳԻՐ, ՈՐ ԿՈՉԻ ԱՍՏՈՒԱԾԱՅԻՆ ՆԱԽԱԽՆԱՄՈՒԹԻԻՆ. ՇԱՐԱԴՐԵԱԼ
Վ. ԶԱՔԱՐԻԱՅԷ ԿԱՊՐՈՒՇԵԱՆ... Ի ՀԱՅԱՔԱՂԱՔՆ, ՅԱՄԻ
ՏԵԱՌՆ 1854 (ՀԱՏՈՐ Ե, Բ. ՄԱՍՆ՝ ԱՆՏՐՕ)

Գեոլա

1854 թ.

Հեղինակ և գրիչ՝ Զաքարիա Կապրուշեան: Էջ՝ 530: 12,5×10:
Թուղթ: Միասյուն: Շեղագիր: Տողեր՝ 14:

82

ԳԻՐ, ՈՐ ԿՈՉԻ ԱՍՏՈՒԱԾԱՅԻՆ ՆԱԽԱԽՆԱՄՈՒԹԻԻՆ. ՇԱՐԱԴՐԵԱԼ
Վ. ԶԱՔԱՐԻԱՅԷ ԿԱՊՐՈՒՇԵԱՆ... Ի ՀԱՅԱՔԱՂԱՔՆ, ՅԱՄԻ
ՏԵԱՌՆ 1854 (ՀԱՏՈՐ Զ, ԱՐԴԱՐՔ ՈՉ ԿՈՐՆՉԻՆ)

Գեոլա

1854 թ.

Հեղինակ և գրիչ՝ Զաքարիա Կապրուշեան: Էջ՝ 496: 12,5×10:
Թուղթ: Միասյուն: Շեղագիր: Տողեր՝ 14:

83

ԳԻՐ, ՈՐ ԿՈՉԻ ԱՍՏՈՒԱԾԱՅԻՆ ՆԱԽԱԽՆԱՄՈՒԹԻՒՆ. ՇԱՐԱԳՐԵԱԼ
Վ. ԶԱՔԱՐԻԱՅԷ ԿԱՊՐՈՒՇԵԱՆ... Ի ՀԱՅԱՔԱՂԱՔՆ, ՅԱՄԻ
ՏԵԱՌՆ 1854 (ՀԱՏՈՐ Է, ԹՕՎՄԱՍ)

Գեոլա 1854 թ.

Հեղինակ և գրիչ՝ Զաքարիա Կապրուշեան: Էջ՝ 484: 12,5×10:
Թուղթ: Միասյուն: Շեղագիր: Տողեր՝ 14:

84 (22 a)

ՅՈՅՍ ՀԱՍՏԱՏՈՒՆ Ի ՏԷՐ ՈՉ ԱՄԱԶԵՍՅԷ ԿԱՄ ՎԱՐՔ ԷՄԱՆՈՒԷԼ
ԼՕՐԷՆՉՕԻ, ՇԱՐԱԳՐԵԱԼ Ի Վ. ԶԱՔԱՐԻԱՅԷ ԿԱՊՐՈՒՇԵԱՆ.
Ա. ՄԱՍՆ: ԳՐԵԱԼ ԱՇԽԱՏԱՍԻՐՈՒԹԵԱՄՔՆ ՆՈՅՆ Վ. ԶԱՔԱՐԻԱՅԻ
ԿԱՊՐՈՒՇԵԱՆ Ի ՀԱՅԱՔԱՂԱՔՆ, ՅԱՄԻ ՏԵԱՌՆ 1855

Գեոլա 1855 թ.

Հեղինակ և գրիչ՝ Զաքարիա Կապրուշեան: Էջ՝ 472: 12,5×10:
Թուղթ: Միասյուն: Շեղագիր: Տողեր՝ 14:

Բովանդակություն

- 3 Առաջաբանություն. Յոյս հաստատուն ի տէր ոչ ամաշեսցէ: Այս
է գլխագիրը այս նոր գրքիսը...
Անձինք՝ II Գարօլ, Սպանիայի արքայ, Եղիսարէթ թագուհի՝ Գարօլի
կին: Ա մաս, գլուխ 1. Պատրաստութիւն պատերազմի ի Սպանիայէ
ընդդէմ Կաղղիացւոց... ա. խորհուրդ թագաւորի...

85

ՅՈՅՍ ՀԱՍՏԱՏՈՒՆ Ի ՏԷՐ ՈՉ ԱՄԱԶԵՍՅԷ ԿԱՄ ՎԱՐՔ ԷՄԱՆՈՒԷԼ
ԼՕՐԷՆՉՕԻ, ՇԱՐԱԳՐԵԱԼ Ի Վ. ԶԱՔԱՐԻԱՅԷ ԿԱՊՐՈՒՇԵԱՆ...
Ի ՀԱՅԱՔԱՂԱՔՆ, ՅԱՄԻ ՏԵԱՌՆ. 1855 (Բ ՄԱՍՆ՝
ՅՐԱՆՉԻՇԳՈՒՄ ԼԷՐՄԱ)

Գեոլա 1855 թ.

Հեղինակ և գրիչ՝ Զաքարիա Կապրուշեան: Էջ՝ 502: 12,8×10:
Թուղթ: Միասյուն: Շեղագիր: Տողեր՝ 14:

86

ՅՈՅՍ ՀԱՍՏԱՏՈՒՆ Ի ՏԷՐ ՈՉ ԱՄԱԶԵՍՅԷ ԿԱՄ Բ ԳԱՐՕԼՈՍ ԱՐՔԱՅ
ՍՊԱՆԻԱՅԻ. ՇԱՐԱԳՐԵԱԼ Ի Վ. ԶԱՔԱՐԻԱՅԷ ԿԱՊՐՈՒՇԵԱՆ... Ի ՀԱՅԱՔԱՂԱՔՆ,
ՅԱՄԻ ՏԵԱՌՆ 1856 (Գ ՄԱՍՆ)

Գեոլա 1856 թ.

Հեղինակ և գրիչ՝ Զաքարիա Կապրուշեան: Էջ՝ 510: Թուղթ:
12,8×10: Միասյուն: Շեղագիր: Տողեր՝ 14:

87

ՅՈՅՍ ՀԱՍՏԱՏՈՒՆ Ի ՏԷՐ ՈՉ ԱՄԱԶԵՍՅԷ ԿԱՄ ԾՈՒՐ ԴԱՏՄՈՒՆՔ. ՇԱՐԱԴՐԵԱԼ Ի Վ. ԶԱՔ. ԿԱՊՐՈՒՇԵԱՆ... Ի ՀԱՅԱՔԱՂԱՔՆ, ՅԱՄԻ ՏԵԱՌՆ
1856 (Գ ՄԱՄՆ)

Գեոլա 1856 թ.
Հեղինակ և գրիչ՝ Զաքարիա Կապրուշեան: Էջ՝ 557: 12,8×10:
Թուղթ: Միասյուն: Շեղագիր: Տղեր՝ 14:

88

ՅՈՅՍ ՀԱՍՏԱՏՈՒՆ Ի ՏԷՐ ՈՉ ԱՄԱԶԵՍՅԷ ԿԱՄ ԿԷՐՉՕՆ. ՇԱՐԱԴՐԵԱԼ Ի Վ. ԶԱՔ. ԿԱՊՐՈՒՇԵԱՆ... Ի ՀԱՅԱՔԱՂԱՔՆ, ՅԱՄԻ ՏԵԱՌՆ
1856 (Է ՄԱՄՆ)

Գեոլա 1856 թ.
Հեղինակ և գրիչ՝ Զաքարիա Կապրուշեան: Էջ՝ 508: Թուղթ:
12,8×10: Միասյուն: Շեղագիր: Տղեր՝ 14:

89

ՅՈՅՍ ՀԱՍՏԱՏՈՒՆ Ի ՏԷՐ ՈՉ ԱՄԱԶԵՍՅԷ ԿԱՄ ՏԻՕՆ. ՇԱՐԱԴՐԵԱԼ Ի Վ. ԶԱՔ. ԿԱՊՐՈՒՇԵԱՆ... Ի ՀԱՅԱՔԱՂԱՔՆ, ՅԱՄԻ ՏԵԱՌՆ
1857 (Ը ՄԱՄՆ)

Գեոլա 1857 թ.
Հեղինակ և գրիչ՝ Զաքարիա Կապրուշեան: Էջ՝ 557: 12,8×10:
Թուղթ: Միասյուն: Շեղագիր: Տղեր՝ 14:

90

ՅՈՅՍ ՀԱՍՏԱՏՈՒՆ Ի ՏԷՐ ՈՉ ԱՄԱԶԵՍՅԷ ԿԱՄ ՏՕՆ ԳԱՐԼՕՍ. ՇԱՐԱԴՐԵԱԼ Ի Վ. ԶԱՔ. ԿԱՊՐՈՒՇԵԱՆ... Ի ՀԱՅԱՔԱՂԱՔՆ, ՅԱՄԻ ՏԵԱՌՆ
1857 (Թ. ՄԱՄՆ)

Գեոլա 1857 թ.
Հեղինակ և գրիչ՝ Զաքարիա Կապրուշեան: Էջ՝ 612: 12,8×10:
Թուղթ: Միասյուն: Շեղագիր: Տղեր՝ 14:

91

IÉJUS ÉLETE MESÉYE RENAN ERNŐ KOHOLMÁNYAI NEM
ISTEN IRÁNTI SZERETETBŐL TETT ÉSZRÉVÉTELEK N. N.
AL SAH. SCHAMOSUJVART

(Պատմություն Հիսուսի կյանքին: Էռնեստ Ռենանի սուտ ստեղծագործությունները Աստու սիրուց չեն ծագել, նկատողություններ... կողմից, Շամուշույվար (հունգարերեն):

Գեոլա

1864 թ.

Հեղինակ և գրիչ՝ Զաքարիա Կապրուշեան: էջ 624: 22,7 × 17,2:
Թուղթ, Միասյուն:

92

MDCCCLXVII¹ SCUTA HERALDICA, TOTIUS MUNDI, IMPERIORUM,
REGNARUM, PRINCIPATUUM, PROVINCIAIARUM, DUCATUUM AC
COMITATUUM INSIGNIA IN SE CONTINENTIA.
ZACHARIAN GABRUS, SZAMOSUJVARINI, 1867

(1867 թ. վահանաձև դիմանշաններ. սլարոնակում է ամբողջ
աշխարհի կայսրությունների, թագավորությունների, իշխանություն-
ների, բղիշխությունների, նահանգների, գավառների նշանները
(լատիներեն)

Գեոլա

1867 թ.

Հեղինակ և գրիչ՝ Զաքարիա Կապրուշեան: էջ՝ 495: 21,6 × 17:
Թուղթ: Միասյուն:

(Կապրուշյանի այս գործը ըստ Գովրիկյանի (տե՛ս նշված աշ-
խատությունը, էջ 138) բաղկացած է եզել շորս հատորից):

93 (254)

OLEUM ET OPERAM PERDIDI² ZACHARIAS GABRUS.
SZAMOSUJVÁRT IRTA GÁBRUS ZACHARIÁS 1867

(Ինքնակենսագրություն հայերեն Զաքարիա Կապրուշյանի. ա-
նավարտ):

Գեոլա

1867 թ.

19 × 24,5: Միասյուն: Շեղագիր: Տողեր՝ 23 (Մեծագիր հատոր.
մեծ մասը չի գրված. գրված է միայն 40 էջ):

Բովանդակություն

էջ 3 (Առաջաբանից) Սիրելի բնօրհոգ. Առ ձեռքդ դիրքս, և աստի
խօսեցու ողբացեալ հայ ազգիս սոսկալի կացութիւն, և զի գաւառքս
Գրանսիրվանիայոյ շինեալ Հայաքաղաքիս ցաւալի կօրուստ: Տե-
սիր թէ շէ այլ ազգ, ոչ օտար թշնամիք, հաթէ իրօնք զիրօնք որպէս
պարկինը մէջ կապած և ամէն կերակուրէ զրկած սողանք ի սովու
նաշարութենէ մէկ-զմէկ իրօնք-զիրօնք յոչնչացնելով... Արտասուելի
աշօք, սոսկալի հոգով և ցաւալի սրտով կարնում զգրիչս ձեռքս՝ զազ-
գիս և զՀայաքաղաքիս անցում և զանցման պատճառ գրել... Գրեցի
ի Հայաքաղաքն, կենացս 74 տարին 1867 September-ի 10-ին:
Վ. Զաքարիա Կապրուշեան:

¹ Բնագրում՝ MDCCCXCXVII.

² Բառացի նշանակում է՝ Չեթն ու գործս կորցրեցի, իմա՝ Իզուր ևմ աշխատելու

Խորհուրդ մարզոյ բանն Աստուծոյ

Մեծ փափակ ունացիլ իմ ի մանկութենէ քահանայական կարգի ու ասոր համար Գլուծը գոնվիզուլը մեծցուցած եմ մինչև զփիլոսոփայութիւն կատարելով 1815-ին, երբ Ալսլա Գաօրինան (Պելիկրատ) երթալով զաստուածարանութիւն երկու տարի սօրվեցաւ..

94

ԿԱՐԳ ԽՈՐՀՐԴՈՅ ՕՐՀՆՈՒԹԵԱՆ

Գեղա՞ 1885 թ.
Թարգմանիչ և գրիչ՝ Խաչատուր դպրապետ (Հորմեան): Էջ՝ 28: 28×21: Թուղթ: Շեղագիր:

Հիշատակարան

Էջ 28 Գերլ[արգելի] տէր Ղուկասին հաւանութեամբն դարձուցի մաճարէն 1885-ին հոկտեմբեր 15-ին, Խաչատուր դպրապետ:

95 (63)

ՔՐԻՍՏՈՆԷԱԿԱՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏՈՒԹԻԻՆ

Գեղա՞ ժԹ՞ դար՝
Թերթ՝ 74: 19,5×12: Թուղթ: Շեղատառ:
Գրված է Տրանսիլվանիայի հայոց բարբառով: Մի քանի տեղ գրված է «1812» թվականը):

96 (69)

ՀՈԳԵՒՈՐ ԵՐԳԱՐԱՆ

Գեղա՞: ժԹ՞ դար՝
Էջ՝ 186: 17,3×10,5: Թուղթ: Շեղագիր:
(Ձեռագրում մակարդված են Խ. Ն. Դ. սկզբնատառերը):

97 (42)

ՀՈԳԵՒՈՐ ԵՐԳԱՐԱՆ

Գեղա՞ ժԹ՞ դար՝
Էջ՝ 120: 21,5×16,7: Թուղթ: Շեղագիր:

Հիշատակագրություն

Սկզբնաբերքի վրա.

Ի գրոց տէր Յովսէփայ Պարխուզարեան:

Այլ գրով

Ոչ է այսուհետև ի գրոց տէր Յովսէփինը, բայց է ի գրոց տէր Օհան-նիսինը Ակօբշայեան:

98 (250)¹

ԽՈՐՀՐԴԱՏԵՏՐ ՊԱՏԱՐԱԳԻ ՀԱՅՈՅ ԵՒ ՄԱՇՏՈՅ

Պրաշով (Բրաշով)

ՌՃԿ—1710

Գրիչ՝ Ակոբ քահանայ: Ստացող՝ Տէր Ակոբ: Քերթ՝ 309: 18×15: Միասյուն: Բուրազիր շեղագրախառն: Կազմ՝ կաշեպատ տախտակ, սև: Տողեր՝ 17: Թուղթ: Վիճակ՝ վնասված:

Հիշատակարան

Փա՛ռք... Արդ գրեցաւ սուրբ տառս, որ կոչի Մաշտոց, ի լաւ այլ ընտիր օրինակէ. գրեցաւ յերկիրն Մաճարաց, ի քաղաքն Պրաշովն, ի հայրապետութեան սրբազան Կէղմսի և հայրապետութեան հայոց կաթողիկոսի և առաջնորդութեան գաւառիս տէր գերապայծառի և վեհալուսար. տեառն տեառն Օգոսէնտիոսի վ. Վ[րծրեսգուլի] եպիսկոպոսի Ա[ւատինոյ] և սփ. փ. և քահանայութեան տէր Ղազարին և քահանայութեան տէր էմանուէլին և թագաւորութեան Եօզէֆին, ի խնդրոց բարեմիտ տէր Ակոբին, և իւր ծնողացն՝ մեղաց թողութիւն և ամենայն արեան մերձաւորացն, ձեռամբ և անիմաստ և անարհեստ գրչի հս, տէր Ակոբս, որ կոչայ քահանայ ի ժամանակիս գուռաց Վիլակին և ձեռնատվեցա Պիսրիձան՝ փետրուար ին (25) Սուրբ Թորոսա, ձեռամբ Անկսէնդ վարդապետին: Գարձեալ երես անկեալ աղաչեմք դձեղ, պատվական և նազել եղբարք, յորժամ կարգայք կամ օրինակիկ, յիշեցէք ի մաքրափայլ յաղօթս ձեր, ըստացող սուրբ գրոցս ըստէր Ակոբն և իւր ծնօղն Գ (3) տէր ողորմեաօվ և մի օվ հայր մեղայեօվ, և դուք յիշեալ լիջիք ի Քրիստոսի աստուծոյ մերոյ, ամէն: Հայր մեր: Թվ. ՌՃԿ մայիսի Ժ. 1710:

99

ԵՂՐԱՅՐՈՒԹԻՒՆ ՍՐԲՈՅ ՅՈՎԱԿԻՄԱՅ ԵՒ ԱՆՆԱՅԻ, ՅԱՄԻ ՏԵԱՌՆ
1729 ԵՒ ՀԱՅՈՅ ՌՃՀԸ, ՈՒՂԻՍԻ ԱՄՍՈՅ 15

Գեուլա՛

ՌՃՀԸ—1729 թ.

Հեղինակ՝ Ստեփաննոս Ստեփանեան Ռօշքայ:

Գրիչ՝ Յօհաննէս Մխիթար Յօնանեան, գեր. վարդապետին Այցարարութեան նօտար: Քերթ՝ 18: 28,5×23: Թուղթ:

(Հրատարակված է Գր. Գովրիկյանի հիշատակված աշխատութեան 50—61 էջերում):

¹ 98—115 համարների տակ մեր նկարագրած ձեռագրերը տեսել ենք 1948 թվականին Գեուլա կատարած մեր առաջին այցելության առթիվ Ս. Երրորդություն մայր տաճարի վերնահարկում, հայ աղջիկների որբանոցում, Ժողովրդապետարանում և Զոլթան վ. Լենգելյանի (այժմ հանգուցյալ) մոտ: Այժմ մեզ հայտնի չէ, թե ուր են պահվում սույն գրագրերը:

100 (96)

ԿՈՆԴԱԿ ԵՂԲԱՅՐՈՒԹԵԱՆ ԱՄԵՆԱՍՈՒՐԲ ԱՆՈՒԱՆՆ ՅԻՍՈՒՍԻ, ՈՐ
ՍԱՀՄԱՆԵՑԱԻ ԵՒ ՀԱՍՏԱՏԵՑԱԻ ՅԱՄԻ ՏԵԱՌՆ 1729
ՍԵՊՏԵՄԲԵՐԻ 17

Գեոլա

1729 թ.

Հեղինակ՝ Ստեփաննոս Ստեփանեան Ռօշքա: Գրիչ՝ Յօհաննէս Մխիթար Յօհանեան, Գեր. վարդապետին այցարարութեան նոտար: 19,5×15,5: Թերթ՝ 16: Միասյուն: Տողեր՝ դանազան (18—29 կն): Կազմ՝ խավաքարտ, կաշեպատ, շագանակագույն: Բոլորագիր և շեղագիր: Թուղթ:

Առաջարան

էջ 1 Ստեփաննոս Ստեփանեան Ռօշքա սրբազան աստուածաբանութեան վարդապետ, վիզարիոս և բրէրոզիդոս Սղանխալաուլու աստանօր եկեղեցեայց հայոց Դրանգիլվանիոյ Այցարար:

Գալով մեր աստ, ի տես սիրելի ազգականաց և բարեկամաց մերոց, և այց առնելով եկեղեցեայց Հայքաղաքիս, և զկնի սահմանելոյն, և հաստատելոյն զեղբայրութիւնս ոմանց, խոնարհարար խնդրեցին ի մէջ եղբարքն կոշեցեալք Տիսծիրլինաւորք, զի և զեղբայրութիւն իւրեանց, զոր առաջ քան զհինգ ամս սկսեալ էին, ընդ անուանակոչութեամբ ամենասուրբ անուանն Յիսուսի սահմանել և հաստատել: Վասն որոյ մեր, ի յաճեցուցանել զփառս մեծի անուանն փրկչին մերոյ, և զչերմեռանդութիւն նոյն եղբարց, և այլ Քրիստոսի հաւատացելոց, զիջեալք ի բարեսէր մաղթանս նոցա, զնոյն երայրութիւնն ընդ ամենասուրբ անուամբն Յիսուսի փրկչին մերոյ սահմանել, կառուցանել և հաստատել յանձն առաք, որպէս արդէն իսկ այցարարական հեղինակութեամբ մերով, որով աստանօր վարիմք, զնոյն եղբայրութիւնն անուանն Յիսուսի, իբրև զճշմարիտ, և զօրինաւոր եղբայրութիւն սահմանեմք, կառուցանեմք և հաստատեմք և այսու կոնդակաւս վճռեմք, զի եղբայրութիւնս այս իբրև զճշմարիտ և զօրինաւոր եղբայրութիւն զամենայն իրաւունս և զազատութիւնս, որպէս և այլք ճշմարիտ և օրինաւոր եղբայրութիւնք ունին և վայելին միշտ և յամենայն տեղիս ունիցի և վայլեսցէ և ընդ կանօնօքն և պարտաւորութեամբքն, որք հետեին, ստորագրեմք զնայորդորելով ի Քրիստոս զամենայն եղբարս, զի ի փառս Քրիստոսի փրկչին մերոյ զկանօնս անխափան պահեսցեն և զպարտաւորութիւնս իւրեանց լիով կատարեսցեն, որպէսզի արժանի լիցին զվարձս աշխատանաց իւրեանց ի Քրիստոսէ տեսուէ մերմէ ընդունիլ Ամէն:

(Առաջարանին հաջորդում են վերոհիշյալ եղբայրութեան համար սահմանված մի շարք կանոններ, պարտավորութուններ և հետազայի նշումներ: Եղբայրութեան անդամների անունների թիվը հասնում է շուրջ 455-ի: Սույն կանոնագրութեանն անտիպ է):

101

Մ Ա Շ Տ Ո Յ

Գեղա

ՌՃԶԳ—1734 թ.

Գրիչ՝ Աստվածատուր՝ որդի նուրիճանի: Թերթ՝ 186: 18×15: Երկայուն: Տողեր՝ 30: Բոլորգիր: Թուղթ: Կազմ՝ կաշեպատ: Վիճակ՝ վնասված:

Հիշատակարան

Գրեցաւ Մաշտոցս ձեռամբ տիրացու Աստուածատուրին որդու նուրիճանիս ի հայաբաղարս Կեղա. թվին ՌՃԶԳ (1734) յունվար Ա. (1):

102

Վ Ա Ճ Ա Ռ Ա Կ Ա Ն Ա Կ Ա Ն Հ Ա Շ Ի Ի Ն Ե Ր Ի Մ Ա Տ Ե Ա Ն

Գեղա

1770—1779 թթ.

20×16: Թուղթ: (Գրված է միայն մի քանի էջ):

103 (245)

Տ Ա Ղ Ա Ր Ա Ն

Գեղա

ԺԸ դար

Թերթ՝ 90: 17×10,5: Միասյուն: Բոլորագիր: Թուղթ: Կազմ՝ կաշեպատ ստվարաթուղթ:

Հիշատակագրություն (թղթյա պահպանակի Բ էջում). Szongott Janos 1865.

104

Կ Ա Ր Ճ Ա Ռ Օ Տ Ք Ր Ի Ս Տ Ո Ն Է Ա Կ Ա Ն Վ Ա Ր Դ Ա Պ Ե Տ Ո Ի Թ Ի Ի Ն

Գեղա

1775 թ.

Գրիչ՝ Տիրացու Իկնաձէն որդու մեծ Յովսէփեան: Թերթ՝ 66: 18,5×11,5: Միասյուն: Տողեր՝ զանազան (23—19): Շեղագիր: Թուղթ: Անկազմ: Խորան՝ սկզբում սև, վերևը բաժակ, կողքին՝ երկու թռչուն: Սկզբնատառերը՝ կարմիր:

Հիշատակարան գրչի

էջ 132 1775 ունիսի 24-ին Շնորհին աստուծոյ աւարտեցաւ գրգուկա այս վերոյգրեալ, որ կոչի Քրիստոնէական վարդապետութեան, ձեռամբ անարժան տիրացու Իկնաձէն որդու մեծ Յովսէփեան և եղայ

աշակերտ տիրացու Խաչիկի Ուղորմած Ղ[ոզի] Նիկոլի Գոլոզանեան ի ուսումնայսիրոյ. տակը, Կերլան:

105 (243)

Ա Ղ Օ Թ Ա Գ Ի Ր Ք (թերի)

Գեոլա՞ ԺԸ դար
էջ 372: 13,5 × 8,5: Միասյուն: Բուրազիր: Թուղթ: Քայքայված:

Հիշատակագրութիւն (Ա. փեղկի Բ կողմում)

Տօմինիք Գաբատան 1812-ին սեպտեմբերի բերիֆ շօրօքշարաթ:

106

Ա Ղ Օ Թ Ա Գ Ի Ր Ք (թերի)

Գեոլա՞ ԺԸ դար
Թերք՝ 106: 10 × 7: Բուրազիր և շեղագիր: Անկաղմ:
(Կան նաև հայատառ հունգարերեն աղթքներ):

107 (244)

Ա Ղ Օ Թ Ա Գ Ի Ր Ք

Գեոլա՞ ԺԸ դար
Թերք՝ 98: 16 × 11: Միասյուն: Բուրազիր (մանր): Թուղթ:
(Ձեռագրում կան կնքված սպիտակ թղթիկներ «C. S. 1803»
գրությամբ):

108

Հ Ո Գ Ե Ի Ո Ր Ե Ր Գ Ա Ր Ա Ն

Գեոլա՞ 1804 թ.
Գրիչ՝ Հավանարար Տիրացու Մանուկ Բաշգօլեան: Թերք՝ 95:
18,5 × 11: Միասյուն: Տաղեր՝ 21: Շեղագիր: Թուղթ: Սև կաշեպատ
խավաքարա: Սկզբից 6 էջ պակաս: Խուրաններ՝ կարմիր և սրճագույն:

Հիշատակագրութիւն (տարբեր էջերում)

S. U. U. P. 1804:

(Հավանարար պետք է կարդալ Տիրացու Մանուկ Բաշգօլեան,
գրչութիւնը ևս շատ բանով նման է հիշյալ գրչի ձեռագրին:

Այստեղ կա նաև Գեոլայի ազգային երգերից «Պար Կերլա քաղ-

քինը», որը մի քանի տնով ավելի է, քան Գր. Գովրիկյանի հրատարակածը):

109 (247)

ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ ՔՐԻՍՏՈՆԷԱԿԱՆ ՎԱՐԳԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆՆ, ԱՇԽԱՐՀԱԲԱՐ
ՇԱՐԱԴՐԵՑԵԱԼ ԸՍՏ ԿԵՐՊԻ ՀԱՐՅԱԽՕՍՈՒԹԵԱՆ

Գեոլա՞

1813 թ.

Քրիչ՝ Տիրացու Մանուկ Բաշգոլեան: Քերք՝ 86: 18×11: Միասյուն: Տողեր՝ 21: Շեղագիր: Թուղթ: Կազմ՝ խավաքարա:

Հիշատակարան

էջ 172 Գրեցաւ Քրիստոնէական վարդապետութիւն այս ի ձեռամբ անարժան տիրացու Մանուկին Բաշգոլեան, յամի փրկչին 1813 հոկտեմբեր 19-ին Կերլան, աւուր զշ. ի (երեքշաբթի):

Քիչ վերք՝ Այդպէս է, ասոր համար ինչ որ սորվեցար այս Քրիստոնէական վարդապետութեանը մէջ շատ անգամ միտք բեր, փախիր մեղացմէ, բարեգործութիւն արա, որ կանոնաւ յարջայութիւն երթալու, ու շարադրողիս համար զաստուած խնդրելու շի մոռնաս:

Պահպանակի Ա. էջի վրա հավանաբար գրչի կողմից՝

Կոչի Քրիստոնէական վարդապետութիւն այս ի Գիրգորին Օվակիմի Մըսիրեան, ի վայելումն իւր որդւոց:

110

Հ Ո Գ Ե Ի Ո Ր Ե Ր Գ Ա Ր Ա Ն

Գեոլա

1888—1899 թթ.

Քրիչ, մասամբ հեղինակ և քարգմանիչ՝ Խաչատուր Հօրմեան դպրապետ Հայաքաղաքի Կեոլա: Քերք՝ 109: 20×13: Միասյուն: Տողեր՝ զանազան (24—22 կն): Կազմ՝ կաշեպատ խավաքարա, շաղանակագույն: Թուղթ:

Հիշատակագրութիւններ

1ա Գալստեանն տեան մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի երգք: Գրեցաւ աշխատասիրութեամբն Խաչատրի Հորմեանց դպրապետի հայնոց քաղաքին հայ եկեղեցւոյ յամի մարդեղութեան տեանն մերոյ 1888 նոյեմբեր 25-ին, յորժամ նոյն դրօղն էր ամաց 68...

Մի այլ երգի տակ՝ Այս երգք մաճարէն Հայաւար դարձուցի 1890-ին սեպտեմբերի 12-ին Խ. Հորմեան դպրապետ:

Վերջում՝ ...Գիտեալ, ով կարգացող, թէ յորժամ գրեցի դալս
երգերը 79 տարին մէջ, սիրով գրեցի. որ ասօնք ալ որպէս ալ բիւր
եկեղեցական գիրքերս մընան ի յիշատակ՝ թէ մէկ անգամ մը ես
ալ աշխատս ասրելով ալ ժամանակս պարապ չեմ անցուցի: Եւ այս-
պէս. այս ամենայն լիցի ի փառս մեծին աստուծոյ, Խ. Հօրմեան
գպրապետ:

...Գրեցաւ աշխատասիրութեամբ Խաչատրի Հօրմեան 1899-ին
տարեաւ մարտի 20-ին, վասն Աստուծոյ մեծ փառացը:

Մանր.—Մի շարք երգերի թե՛ խոսքը և թե՛ եղանակը Հորմյանն
է հորինել:

111

ԲԱՌԳԻՐՔ ՀԱՅԵՐԷՆ-ՀՈՒՆԳԱՐԵՐԷՆ ԵՒ ՀՈՒՆԳԱՐԵՐԷՆ-ՀԱՅԵՐԷՆ

Գեոլա՝

ԺԹ դար

6 տետր, յուրաքանչյուրը 96 թերթից, բոլորը միասին՝ 576 թերթ.
20,5 × 16,5:

(Հայերեն-հունգարերեն բառարանը հասնում է մինչև Մա-
նուած: բառը: 6-րդ վերջի տետրը՝ հունգարերեն-հայերեն բառա-
րանն է. դարձյալ թերի A—E):

112

Ա Ղ Օ Թ Ա Գ Ի Ր Ք

Գեոլա՝

ԺԹ դար

Գրիչ՝ հավանաբար՝ տիրացու Մանուկ Բաշգօլեան: Թերթ՝ 127:
Դատարկ՝ 82 թ.: Կազմը՝ բայթայված է թիկունքը: Շեղագիր: Թուղթ:

113

ԼԻԳԱՆԻԱ ՍՐԲՈՒՀԻՈՅ ԱՆՆԱՅԻ ՍՈՒՐԲ ՄՕՐՆ ՄԱՐԻԱՄԱՅ

Գեոլա՝

ԺԹ դար

Թերթ՝ 9: 16,5 × 12,5: Միասյուն: Տողեր՝ գանազան: Շեղագիր:
Թուղթ:

(Խաչատուր Հորմյան գպրապետի հորինած երգարանից ընդօ-
րինակութեամբ է՝ մի ալ գրչի կողմից):

114

1900 ՏԱՐԻՈՅ ՏՕՆԱՑՈՅՑ

Գեոլա

1900 թ.

Հեղինակ և գրիչ՝ Խաչատուր Հօրմեան: Թերթ՝ 14: 22 × 17:
Միասյուն: Նոտրագիր: Անկազմ:

Հիշատակարան

Տօնացոյցս այս գրեցաւ ձեռամբն և աշխատասիրութեամբն
Խաչատրի Հօրմեան, 1900-ին յունվարի 1-ին:

115

ԿԵՆՍԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ՎԻՔՊՈՐ ՀԻԻԿՕԻ, ՇԱՐԱԴՐԵՅ ԲՐՈՅԵՍՈՐ
ՇԱՀՆԱԶԱՐԵԱՆ, ԿԵՐԼԱ, 1933

Գեղիա

1933 թ.

Հեղինակ և գրիչ՝ բրոֆեսոր Շահնազարեան: Թուղթ՝ 16: 20×12:
Շեղագիր: Թուղթ՝ Անկազմ (դասատետր):

(Հեղինակը պոլսահայ մտավորական Ազրիպաս Շահնազարյանն է (ծն. 1869 դեկտեմբեր 7), որը երկար տարիներ ֆրանսերենի դասեր է ավանդել Ռումինիայի զանազան քաղաքներում: Վախճանվել է 1956 թ. օգոստոսի 16-ին Բրաշով քաղաքում):

С. Э. КОЛАНДЖЯН

КРАТКИЙ КАТАЛОГ АРМЯНСКИХ РУКОПИСЕЙ ГОРОДА ГЕРЛА

Резюме

В городе Герла (в древности — «Հայաքաղաք» — Арменополис) Трансильванской области Социалистической республики Румынии в армянском отделе государственного музея и отчасти у частных лиц хранятся 115 ценных армянских рукописей, созданных в этом важном армянском центре или завезенных туда. Исследователям пока известны только пять из них. Полный список этих рукописей составлен автором в 1948 и 1960 годах.

Пять из описанных рукописей созданы в XIV веке, три — в XVI в., семнадцать — в XVII в., сорок три — в XVIII в., сорок пять — в XIX в., две — в XX в. Самая старая рукопись это Евангелие, написанное в 1306 году в Тароне в монастыре Аракелоц (или С. Лазаря). Остальные рукописи написаны в Киликии, Кипре, Иерусалиме, в Крыму, Львове, Станиславе, в городах Сучава и Яссы Молдавии, а также в городах Трансильвании — Джурджов (сейчас Георген), Брашов и в особенности в городе Герла.

В румынских и венгерских научных кругах за последнее время наблюдается большой интерес к армянским рукописям города Герла. Дело изучения и хранения этих рукописей решено поставить на более научные основы.

¹ Об истории города Герла, коллекции рукописей и об их ценности см. исследование автора настоящей статьи «Город Герла и его рукописи», «Вестник Матенадарана», № 6, 1962, стр. 499—531.

S. E. KOLANDJIAN

LE CATALOGUE ABREGE DES MANUSCRITS
ARMENIENS DE GHERLA¹

La ville de Gherla (ancienne հայաբաղադ Arménopolis en Transylvanie, République socialiste de Roumanie) possède 115 manuscrits arméniens de grande valeur de provenance arménienne locale ou extérieure qui enrichissent pour la plupart—quelques-uns d'entre eux appartenant à des personnes privées—le fonds arménien du Musée d'Etat de cette même ville et dont l'auteur du présent article dressa le catalogue sur les lieux en 1948 et 1960.

Hormis 5 manuscrits, aucun d'eux n'a jamais été étudié. Répartis par ordre d'ancienneté, 5 de ces manuscrits datent du XIVe siècle, 3 du XVIe, 17 du XVIIe, 43 du XVIIIe, 45 du XIXe, et 2 du XXe.

Le plus ancien datant de 1306 est l'Évangile du Couvent Arakelotz (ou St Lazare) de Taron. Les autres manuscrits proviennent de Cilicie, de Chypre, de Jérusalem, de Crimée, de Lvov, de Stanislav, de Suceava et de Iashi en Moldavie, de Gheorgheni, de Brashov et principalement de Gherla, toutes trois villes de la Transylvanie.

La collection des manuscrits arméniens de Gherla dont la conservation et l'étude font l'objet de mesures visant à en améliorer les conditions, jouit aujourd'hui de l'intérêt accru des milieux scientifiques roumains et hongrois.

¹ Pour l'histoire de la ville de Gherla et ses manuscrits arméniens et leur valeur, voir, du même auteur, «La ville de Gherla et ses manuscrits arméniens (Banber Maténadarani», no 6, 1962, pp. 499—531).